OX KIMI BIÇAQ

PROLOQ

Gecə qaranlıq gecə idi, nə ay işığı vardı, nə də ulduz işıldayırdı və qaranlıq elə bil bu saat təkcə bu gecənin qaranlığı deyildi, bütün dünyanın qaranlığı idi; elə bil daha heç vaxt gün çıxmayacaqdı və heç vaxt da işıq deyilən bir şey görünməyəcəkdi.

Belə bir intəhasız qaranlıq gecə xofu əmələ gətirmişdi və bu xof elə bil ki, rayonun kimsəsiz küçələrinə, birmərtəbəli, ikimərtəbəli binaların divarlarına, darvazalara, zülmət içində əcaib bir görkəm almış çılpaq ağaclara hopmuşdu; ağaclar elə bil bu dünyanın ağacları deyildi, başqa bir aləmin ağacları idi və pisi bu idi ki, hər tərəfi bürümüş bu gecə xofu yaş idi, sulu idi – sulu qar yağırdı; küçələr başdan-başa suyun içindəydi; evlərin pəncərə şüşəsindən, qapı-bacadan su süzülürdü.

Sulu qarın şırıltısı elə bil ki, həmin qaranlıq qış gecəsinin canına hopmuş xofun səsi idi.

Və küçədə yavaş-yavaş boğuq addım səsləri eşidildi, sonra qara paltosunun boynunu qaldırıb şlyapasını gözünün üstünə kimi çəkmiş bir kişi göründü.

Kişi addımladıqca onun addım səsləri bomboş küçədə əks-səda verirdi.

O, əllərini paltosunun ciblərinə salıb asta addımlarla irəliləyirdi; hərdən ayağı səkidəki sucuğa düşürdü, palçığa, zığa girirdi və bu addımlardan da, onun görkəmindən də belə məlum olurdu ki, bu saat kişinin fikri bu yerlərdən çox-çox uzaqdadı.

Sulu qar elə bil vedrədən tökülürdü, amma həmin qaranlıq gecənin yeganə qonağı bunu heç vecinə almırdı. Külək hərdən qarı onun lap üzünə çırpırdı və o, su damcıları sifətindən axıb tökülənəcən gözlərini açmayıb asta-asta addımlamağında davam edirdi.

Birdən nə isə küt bir səs eşidildi və kişi yerində donub qaldı. Onun gözlərinin hədəqəsi birdən-birə genişləndi və bu gözlərdə birdən-birə də bir dəhşət əmələ gədi. Sonra kişi bir neçə an yerində səndələyib heç əllərini də cibindən çıxarmağa macal tapmadı və üzüstə səkiyə sərildi.

Onun kürəyinin sol tərəfində, paltosunun üstündə yekə bıçaq dəstəyi, həmin qaranlıq qış gecəsində birdən-birə işıldadı.

Dəstəyin altından axan qan, suya qarışıb səki ilə axdı.

I

Ağaclar, kollar, bütün yer qarın içində idi; göy də ağappaq idi və hər tərəfi bürümüş bu qar ağlığında bir təmizlik, şəffaflıq var idi.

Ağacların budaqlarından lopa-lopa qar sallanmışdı, yerin üzü isə tamam hamar idi, heç bir ayaq izi, heç bir ləpir yox idi və belə görünürdü ki, bu yerlərdə qar lap təzəcə dayanmışdı.

Əvvəlcə qarın xırıltısı eşidildi, sonra meşədən bir cüyür çıxıb açıqlıqda dayandı, bir müddət qulaqlarını şəkləyib o tərəf-bu tərəfə baxdı. Cüyürün ağzından, burnunun pərələrindən buğ çıxırdı. Ayaqları qara bata-bata bir neçə addım da irəlilədi və yenə də qulaqlarını şəkləyib o tərəf-bu tərəfə baxdı.

Cüyürün ayaqları altında qalan qarın xırtıltısı bütün bu tərəflərə çökmüş səssizlik içində çox aydın eşidilirdi və bu xırtıltı kəsiləndən sonra yenə də hər tərəfə sükut çökdü; elə bil ki, həmişə belə olmuşdu və həmişə də belə olacaqdı; təbiət həmişə bu cür tərtəmiz, pak, şəffaf olacaqdı və elə bil ki, bütün yer üzündə təkcə cüyür ayağı altında qalan qar xırtıltısı bu yerlərin səssizliyini poza bilərmiş.

Və həmin vaxt uzaqdan gələn qatarın səsi eşidildi. Cüyür də başını qaldırıb uzaqda görünən parovozun tüstüsünə baxdı. Parovozun tüstüsü hər tərəfi bürümüş bu ağlıqda özündən sonra qapqara zolaq buraxa-buraxa irəliləyirdi. Cüyür yenə başını aşağı saldı; belə məlum olurdu ki, parovozun səsi də, görkəmi də onu qorxurtmurdu; elə bil bilirdi ki, parovoz da, qatarlar da heç vaxt yolundan çıxmayacaqdı və onu qabağına qatıb bağrı yarılanacan qovmayacaqdı.

Qatar bu yerlərə uyuşmayan bir sürətlə gəlib-keçdi və parovoz elə bil ki, bayaqkı səssizlikdən intiqam alırmış kimi, birdən-birə fit verdi. Bu parovoz fiti hər tərəfi lərzəyə gətirdi və cüyür də bu eybəcər səsdən ürkdü, ayaqları qara bata-bata qaçıb meşədə gözdən itdi.

Vaqonun pəncərəsi ağzında dayanıb bayıra baxan səkkiz yaşlı qəşəng bir qız bərkdən qışqırdı:

– Ceyran!.. Ceyran!..

Saçına bağlanmış ağ bantları özündən böyük olan bu qəşəng qız qəfil ceyran sevincindən geniş açılmış gözlərini pəncərədən çəkib anasına baxdı:

– Ceyran idi e, mama, ceyran idi! Elə gözəl idi ki! Dayanmışdı, sonra qaçdı...

Anası gözlərini qarşısında tutduğu jurnaldan çəkməyib:

– Yaxşı, yaxşı... – dedi.

Qız başa düşdü ki, anası yenə inanmır ona və belə bir insafsızlıqdan dodağı qaçdı:

– Inanmırsan? – dedi. – Doğru deyirəm...

Anası bu dəfə gözlərini jurnaldan ayırıb təkrar etdi:

– Yaxşı! – Sonra yenə gözlərini jurnala dikdi.

Qız bircə dəqiqənin içində bikeflədi və dünyanın belə bir insafsızlığı onun gözlərindəki parıltını söndürdü.

Yumşaq kupedə dörd nəfər yol gedirdi – bizim bu balaca qız, anası, qəzet oxuyan yaşlı bir kişi və həmin yaşlı kişi ilə üzbəüz oturan cavan bir oğlan.

Cavan oğlan soruşdu:

– Üşüyürdü ceyran?

Qız əmiyə baxdı və başa düşdü ki, bu cavan əmi ona inanır, inanır ki, indicə doğruçu ceyran görüb.

– Ağzından, burnundan buğ çıxırdı, – dedi.

Cavan oğlan gülümsədi. Onun qəribə gülümsəməyi vardı – nazik dodaqları qaçırdı, ağappaq dişləri ağarırdı və gözlərində də bir təmizlik parlayırdı – bu təmizlikdə həmişə bir yaxınlıq, doğmalıq hiss edirdin.

Qızın anası yenə də gözlərini jurnaldan çəkib, əvvəlcə bu sadəlövh cavan oğlana baxdı, sonra qızına və başını buladı, yəni ki, dünyada əcəb avam adamlar var.

Qız yenə də bikeflədi və pəncərənin yanından aralanıb anası ilə üzbəüz oturdu.

Parovoz hər tərəfi bürümüş qarın içi ilə uzun qatarı ardınca çək ki, çəkirdi.

Qız anasına dedi:

– Şaşki oynayaq, mama?

Qızın qaradinməz anası gözlərini jurnaldan çəkmədi.

– Həbəşistanda iki yüz min adam acından ölüb! Pah atonnan! – Bunu da qəzet oxuyan kişi, guya ki, öz-özünə dedi.

Qız əlini uzadıb anasının çantasından kart çıxartdı və yenə də anasını insafa gətirmək ümidilə:

– Onda gəl kart oynayaq, «duraki»... – dedi.

Anası yenə cavab vermədi.

Cavan oğlan kartı qızdan aldı və sürətlə qarışdırıb:

– Birini götür, bax, – dedi.

Qızın, məlum məsələdir ki, o saat kefi kökəldi və o, bir kart çəkib gizlincə baxdı.

Cavan oğlan əlindəki kartları qızın qabağına sərib:

– Hara istəyirsən qoy, – dedi.

Qız ehtiyatla və bir az şübhə ilə öz kartını qarşısındakı kartların arasına qoydu. Cavan oğlan dedi:

– Götür, özün qarışdır.

Bu lap möcüzə olacaqdı. Qız cidd-cəhdlə kartı qarışdırdı, sonra göydə axtarıb, yerdə tapdığı bu cavan əmiyə uzatdı.

Cavan oğlan kartı qızdan alıb lap gözlərinin qabağına gətirdi və bir-bir baxdı, nəhayət, kartın birini çıxarıb qıza göstərdi:

– Budu?

Qız gözlərini geniş açıb:

– Hə! – dedi. – Necə tapdız? – Və cavab gözləmədən heyrətini anasıyla bölüşdü: – Gördün, mama?

Qızın anası gözlərini jurnaldan çəkib, cavan oğlana baxdı.

– Gör neçə vaxtdır Italiyada hökumət böhranı davam edir! – Bunu təbii ki, yenə də yaşlı kişi dedi və sonra o da qəzeti büküb cavan oğlana baxdı.

Cavan oğlan əlindəki kartları saya-saya:

– Kartın biri çatışmır... – dedi. – Sən götürməmisən?

Qız sidq-ürəkdən:

– Yox, – dedi. – Hamısı oradadı...

– Bəs bu nədir? – Cavan oğlan bomboş əlini qızın əynindəki yun jaketə uzatdı və onun düymələrinin arasından bir kart çıxartdı, sonra əlini qızın qara saçlarına tərəf aparıb bir kart da ordan çıxartdı. – Biri də burdaymış ki!

Qız heyrətlə anasına baxdı və dünyanın bu cür sirli işlərindən vəcdə gəlib cavan əmiyə dedi:

– Yenə göstərin də!..

Qızın anası şübhəli-şübhəli cavan oğlana baxıb, çantasını özünə tərəf çəkdi – yəqin içində qiymətli şeylər vardı.

Cavan oğlan gülümsədi və:

– Daha bəsdi, – deyib ayağa qalxdı, kupenin qapısını açıb vaqonun darısqal arakəsməsinə çıxdı.

Yaşlı kişi də onun ardınca arakəsməyə adladı və cibindən siqaret qutusu çıxarıb:

– Çəkirsiz? – soruşdu.

– Yox, çox sağ olun.

Yaşlı kişi bir siqaret yandırıb:

– Birinci dəfədir görürəm ki, – dedi – cavan oğlan vaqonda siqaret çəkmir.

Cavan oğlan gülümsədi:

– Siz deyən qədər də cavan deyiləm...

Yaşlı kişi dedi:

– Cavanların adətidir, həmişə istəyirlər ki, yaşlı görünsünlər... Iyirmi beş, iyirmi altı yaşınız ancaq olar, cavanlıq deyil bu?

Cavan oğlan bu dəfə güldü:

– Otuz yeddi yaşım var mənim...

Yaşlı kişi lap möhkəmcə heyrət etdi:

– Ola bilməz!..

– Lap doğrusu belədir ki, var!

– Siz foksçusunuz? – Yaşlı kişi yol yoldaşının cavan qalmasını da «foksçuluğa» yozdu.

Cavan oğlan yenə güldü – kişinin bu sualı ona lap ləzzət eləmişdi:

– Yox, canım!

Bu dəfə də yaşlı kişi gülümsədi:

– Amma uşağın anası sizdən qorxdu, çantasını özünə tərəf çəkdi ha... – Sonra ciddiləşib əlavə etdi. – Yazıq neyləsin, nadürüstlər çoxdu hələ...

Cavan oğlan bir az dərindən nəfəs alıb:

– Elədir, – dedi.

II

Vağzala sulu qar yağırdı, hava da yaman soyuq idi və elə bil ki, bu cür havada heç kim gəlib, heç kim də getməyəcəkmiş kimi, ins-cins deyilən şey gözə dəymirdi, təkcə peraşkisatan arvaddan və onun köşkünün yanında dayanıb, peraşki təpişdirən on bir-on iki yaşlarında iki oğlan uşağından başqa.

Vağzalda yeganə isti yer də yəqin ki, peraşkisatan arvadın balaca köşkü idi. Içi peraşki dolu qabdan buxar qalxırdı və belə səfeh havada peraşkilər üçün həmin buxardan yaxşı reklam yox idi, amma qalın kürkün üstündən ağ xələt geymiş peraşkisatan arvad müştərisizlikdən mürgü döyürdü.

Oğlanlardan biri dedi:

– Ziba xala, yaxşı peraşkidi bugünkü peraşki.

Peraşkisatan Ziba mürgüsünü döyə-döyə gülümsədi, sonra köhnə «Araz» radioqəbuledicisində Qədir Rüstəmovun səsi eşidiləndə arvad gözünün birini açıb baxdı və Qədir Rüstəmov oxuyanda ki:

Küçələrə su səpmişəm,
Yar gələndə toz olmasın.

Ziba özünü saxlaya bilməyib:

– Sözə bax e! – dedi. – Pah atonnan!.. Küçələrə su səpib ki, sevgilisinin ayağı toza batmasın!.. Hanı indi elə kişi?

Peraşki yeyən bayaqkı oğlan bu sözlərdən bir mətləb qanmayıb soruşdu:

– Nə deyirsən, Ziba xala?

Ziba o biri gözünü də açıb oğlana tərəf baxdı və yenə də gülümsəyib dedi:

– Sən bilən işlər deyil bu, a Mürşüd!... Balacasan e, sən hələ... Böyüyəndə biləssən ki, nə sözlərdi bu sözlər...

Qəribə iş idi – bu arvad beləcə gülümsəyəndə peraşkisatan Zibadan çox, uşağın könlünü almaq istəyən bağça müəlliməsinə oxşayırdı.

Qədir Rüstəmov oxuyurdu:

Elə gəlsin, elə getsin,
Aralıqda söz olmasın.

Bu dəfə Ziba xalis peraşkisatan Ziba idi, əlini bulaya-bulaya radioqəbulediciyə dedi:

– Ay olmadı ha!..

Və yenə də həmişəki kimi, əvvəlcə parovozun səsi gəldi, sonra qatar göründü və qatar gəlib vağzalda dayananda peraşkinin axırıncı tikələrini az qala diri-diri udan oğlanlar vaqonlara tərəf qaçdı. Mürşüd qaça-qaça yoldaşına dedi:

– Sən o yandan, mən bu yandan!

Uşaqlardan biri parovoza tərəf, o birisi qatarın axırına tərəf götürüldü.

Ziba Mürşüdün sözlərini mahnının bir misrası kimi dodaqaltı zümzümə etdi:

«Sən o yandan, mən bu yandan».

Bizim tanışımız cavan oğlan qatardan düşüb əvvəlcə göyə baxdı, sonra əynindəki kürkün boynunu qaldırıb isti yerdən çıxdığı üçün üşüyə-üşüyə vağzalın çıxacağına tərəf addımladı və Mürşüd də onu elə burada haqladı:

– Əmi, əmi, spiçkanız var? Dəyişək?

Cavan oğlan ayaq saxlayıb:

– Spiçka kağızı yığırsan? – soruşdu.

– Hə.

Cavan oğlan ürəkdən təəssüf etdi:

– Hayıf... Papiros çəkmirəm...

Uşaq da kor-peşman qatara tərəf baxdı və başqa bir adam gözünə dəymədiyi üçün onun yanınca addımlamağa başladı.

– Çoxdan yağır belə?

– Üç gündü başlayıb.

– Soyuqdu yaman. – Və cavan oğlanın bədənindən bir üşütmə keçdi; kürkün içində bədənini silkələdi.

– Bakıda yağıb-eləmir? – Mürşüd böyüklər kimi xəbər aldı.

– Bakıda yaz havasıdı.

Onlar vağzaldan çıxanda cavan oğlan soruşdu:

– Adın nədi sənin?

– Mürşüd.

– Ünvanını ver mənə, Bakıdan sənə spiçka kağızı göndərim.

Sevindiyindən Mürşüdün gözləri parladı:

– Doğrudan? – Amma sonra gözlərindəki bu sevinc çəkilib getdi. – Yox, belə olmaz, – dedi.

– Niyə?

– Mən də gərək spiçka verim axı sizə.

– Mən neynirəm spiçkanı, nə papiros çəkənəm, nə də spiçka kağızı yığanam.

– Nolsun... – Havayı istəmirəm mən...

– Yamansan ha, sən!.. Kitab mağazası haradadı burda?

Mürşüd diqqətlə Bakıdan gələn qonağa baxdı:

– Yoxlayacaqsız oranı?

Qonaq güldü:

– Nədi ki?

– Atam işləyir mənim orada.

– Hə... Qorxursan ki, atanı yoxlayım?

Mürşüd çiyinlərini çəkdi:

– Eh, atamın nəyini yoxlayacaqsız? – Sonra da əlini uzadıb göstərdi. – Bude, bu küçə ilə düz gedin, sonra da dönün sağa...

– Sən burada qalırsan?

– Hə, yoldaşımı gözləyirəm.

– Yaxşı, Mürşüd kişi, çox sağ ol. – Bakıdan gələn qonaq Mürşüdlə əl tutuşdu, sonra küçəboyu addımlamağa başladı.

Havanın belə bir bozluğundan idi ki, yəqin, küçədə adam tək-tək gözə dəyirdi. Sulu qar, təbii ki, yerdə qalmırdı, orda-burda sucuqlar, gölməçələr əmələ gətirmişdi, palçıq, zığ var idi və bu sucuqlar, balaca gölməçələr, addımladıqca çəkmənin altından sıçrayan palçıq adamı lap üşüdüb islanmış cücəyə döndərirdi.

Bakıdan gələn qonaq boynunu kürkün içinə qısıb, üstündən su süzülən qara portfeli əlində yellədə-yellədə Mürşüdün göstərdiyi tindən sağa dönüb bir müddət də getdi və təzə tikilmiş ikimərtəbəli kitab mağazasının qabağında dayandı.

Mağazanın qapısı ağzındakı kiçik girişdə yaşlı bir kişi üstü qurama döşəkçəli taxta kətildə oturub qəlyanını tüstülədə-tüstülədə girdə elektrik plitəsini qurdalayırdı. Kişi yəqin ki, mağazanın qarovulçusu idi və uzun qış gecəsinin hazırlığını görürdü.

Axşam hələ təzəcə düşürdü.

Bakıdan gələn qonaq kitab mağazasının yanından keçib qapısında iri hərflərlə «Rayon prokurorluğu» – yazılmış ikimərtəbəli qədim binaya girdi.

III

Prokuror Dadaşlı çırthaçırtla yanan sobanın gözünü maşa ilə yerbəyer edib, ağır cüssəsini düzəltdi və əllərinin ikisini də şalvarının ciblərinə soxub dodaqaltı zümzümə edə-edə öz yazı mizinə yaxınlaşdı, çayı yarımçıq qalmış armudu stəkanı götürüb bir-iki qurtum içdi, yenə mizin üstünə qoydu.

Armudu stəkan prokuror Dadaşlının yüz otuz kiloluq bədəni müqabilində elə kiçik görünürdü ki, elə bil o, bu soyuq havada yaxşıca dəmlənmiş xoruzpipiyi çay içmirdi, oyuncaq oynadırdı və burası da adama qəribə gəlirdi ki, bu çay bu boyda adama nə edəcək?

Kabinetin qapısı açıldı və Bakıdan gələn qonaq içəri girib:

– Salam, – dedi, – sonra qapını ardınca örtdü.

Prokuror Dadaşlı əynindəki kürkü də soyunmayıb birbaş içəri girən bu adamı təəccüblə nəzərdən keçirdi və elə bil ki, Azərbaycan SSR prokuroru yanında mühüm işlər müstəntiqi, ədliyyə müşaviri Gündüz Kərimbəylini bu dəm qarşısında gördüyünə inanmırmış kimi:

– Gündüz Kərimbəyli? – soruşdu və yəqin özü də hiss etmədən «Gündüz» sözünü xüsusi bir vurğu ilə tələffüz etdi.

Gündüz Kərimbəyli öz məşhur təbəssümü ilə gülümsəyib:

– Icazə olar? – dedi.

– Buyurun, buyurun, əlbəttə!.. – Prokuror Dadaşlı birdən-birə peyda olmuş bu qonaqla əl tutuşdu. – Gəlin, əyləşin! – Sonra yoğun biləkli, ətli əlini Gündüz Kərimbəylinin çiyninə qoyub onunla birlikdə mizə tərəf addımladı.

Prokuror Dadaşlının kündə kimi girdə, dolu sifətinin müqabilində xırda qara gözləri vardı və bu gözlər gülümsəyəndə o, dünyanın ən mehriban adamına oxşayırdı; prokuror beləcə gülümsəyə-gülümsəyə öz mizinin arxasına keçdi, geniş və yumşaq kürsüdə əyləşib qonağa da yer göstərdi.

Gündüz əynindən çıxartdığı kürkü divanın üstünə atıb oturdu.

Prokuror Dadaşlı iki qara üzüm giləsi kimi işıldayan xırda gözlərini qıyıb, Gündüz Kərimbəyliyə baxa-baxa dedi:

– Adam tanıyanam mən, inanın mənə, amma vicdan haqqı, sizi tanımasaydım, ömrümdə deyə bilməzdim ki, mühüm işlər müstəntiqisiniz, ədliyyə müşavirisiniz, hələ üstəlik də Gündüz Kərimbəylisiniz! Hər dəfə sizi görəndə belə fikirləşirəm...

Görünür, bu cür tərifl ər, məşhurluq, hətta Gündüz Kərimbəyliyə də təsir edə bilərmiş – yaman şeydir tərif! – və o, bir balaca özündən razı halda gülümsəyib:

– Istidi bura, – dedi. – Yaman qızdırmısınız.

Bu söhbət, deyəsən, prokuror Dadaşlının ürəyindən idi:

– Belə havanınkı odur ki, yaxşıca odun yandırıb oturasan qırağında. Fəttah dayı da ki, peç qalamağın ustasıdı. – Prokuror Dadaşlı ləzzətlə əlini əlinə sürtdü, sonra dirsəklərini səliqə ilə mizin üstünə sərdiyi nişastalanmış dəsmala söykəyib ətli barmaqlarını bir-birinə keçirdi və heç vaxt, hətta ciddi olanda da sifətindən çəkilməyən bir mehribanlıqla qonağına baxa-baxa:

– Mənim kimilər Amosovun gözündən iraq, – dedi. – Mənimki bax, bu peçdi, kitabdı, bir də ki, bu yerlərin sakitliyi. Bilirəm, siz də kitabbazsız yaman. – Söhbət kitabın üstünə gələndə prokuror Dadaşlının kefi lap yüz əlli faiz duruldu. – Mən də ki, kitabbazın ən böyüyü! Kitabxanamı gərək göstərim sizə!

– Mütləq. Işimizi qurtaran kimi, sizin kitabxananıza baxarıq.

Prokuror Dadaşlı mühüm işlər müstəntiqinin sözlərindəki işarəni, təbii ki, başa düşdü və burası da açıq-aşkar hiss olunurdu ki, kitab söhbətindən sonra cinayət söhbətinə keçmək onun üçün bir o qədər də xoşagələn iş deyil.

– Neçə gündü rahatlığım yoxdu. Iyirmi yeddi ildi bu sistemdə çalışıram, amma belə bir vicdansızlığı... Işi özüm aparıram, özü də... özü də düşmüşük, deyəsən, izə... – Prokuror əllərini bir-birindən ayırıb pəncələrini mizin üstünə qoydu və yəqin ki, daxili bir əsəbilikdən barmaqları ilə mizi döyəclədi. – Istəyirsiniz əməliyyat qrupunu da çağırım, ətraflı söhbət edək.

Prokuror Dadaşlı əlini zəngin düyməsinə tərəf aparıb katibəni çağırmaq istədi, amma Gündüz Kərimbəyli dedi:

– Hələlik ikilikdə söhbət edək. Yoldaşlarla sonra görüşərik.

Bakıdan gələn bu qonaq, açıq-aşkar prokuror Dadaşlının xoşuna gəlirdi və o, mizin arxasından qalxıb, Gündüz Kərimbəyli ilə üzbəüz stulda əyləşdi; o, stula lövbər salanda adama elə gəlirdi ki, stulun nazik ayaqları bu nəhəng bədəni saxlaya bilməyib çilik-çilik olacaqdı bu saat.

Dadaşlı stulun üstə yerini rahatlayıb:

– Sakit rayondu bura, – dedi. – Ölüm hadisəsi, demək olar ki, yox idi. Demək olar ki, deyirəm, çünki iyirmi ildə bircə ölüm hadisəsi olub burda, namus üstdə bir kişi arvadını doğramışdı xəncərlə... on beş il bundan əvvəl... Indi birdən-birə bu cür bir iş!.. Özü də prokurorluğun binasının üç addımlığında, rayonun mərkəzində!.. Vicdan haqqı, elə bil ki, sakit günlərimin hayıfını alıblar məndən, neçə gündü gecə yerimə girəndə də, əlimə bir kitab alıb vərəqləyə bilmirəm əsəbilikdən... Mən heç bilmirdim ki, respublika prokurorluğundan adam gələcək... Niyə xəbər eləmədiniz qarşılayaq sizi?

– Nə ehtiyac var buna?

– Oğlum düz deyirmiş ki, Gündüz Kərimbəyli konsperasiyanı xoşlayır. Bakıda hüquq fakültəsində oxuyur oğlum. Bunu bilirsiniz özünüz yəqin, amma mən də deyim: – Adınız hüquq fakültəsi tələbələrinin dilinin əzbəridi. Xüsusən Mehrəlizadənin cinayət işinin açılması...

Görünür, mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli ilə prokuror Dadaşlının fərqi yalnız onda deyildi ki, biri yetmiş altı kilo, o biri yüz otuz kilo idi, həm də onda idi ki, birinin səbr kasası daşmaq bilmirdi, o biri, yəni Gündüz Kərimbəyli isə bir o qədər də səbrli deyildi.

Mühüm işlər müstəntiqi soruşdu:

– Hadisə nə zaman baş verib? (Yəni ki, indi Mehrəlizadə söhbətinin yeri deyil.)

Prokuror Dadaşlı, əlbəttə, bu dəfə də mühüm işlər müstəntiqinin eyhamını başa düşdü və yəqin bu qərara gəldi ki, keçsin birbaş mətləbə:

– Hadisə tasrağagün gecə saat on iki ilə bir arasında baş verib. Məhkəmə tibb ekspertizasının rəyi belədir. Bütün gecəni sulu qar yağırdı. Meyit səhərə kimi yağışın altında qalıb. Bir iz qoymayıb hadisə yerində. Öldürülən adam – Mahmud Qəmərlinski Bakıdan buraya iyirmi iki iyirmi beş qatarı ilə gəlib. Nəvəsinin dediyinə görə, təxminən on bir üçün evə çatıblar. Yenə də təxminən on beş-iyirmi dəqiqədən sonra evdən çıxıb.

– Nə üçün?

Prokuror Dadaşlı çiyinlərini çəkdi və onun buxağı daha da ətləndi, şişdi:

– Nəvəsi deyir ki, ürəyi qısılırdı. Belə havada adamın ürəyi qısılmasın, nə eləsin?

Gündüz Kərimbəyli gülümsədi:

– O baxır adamına.

Prokuror Dadaşlı:

– Orası da düzdü, – dedi və sözünə davam etdi. – Evlərindən hadisə yerinəcən təxminən on beş-iyirmi dəqiqəlik yoldu.

Prokuror Dadaşlı stulun üstündən qalxıb sobaya tərəf getdi və səliqə ilə düzülmüş odun parçalarından birini götürüb sobanın içinə atdı; təzə odun parçasının o saat alışıb-yanması bircə anın içində kişinin kefini yenə də kökəltdi və o:

– Vələsdir, – dedi. – Qiyamət yanır. – Sonra sobanın ağzını açıq qoyub mizə tərəf gedə-gedə soruşdu. – Siz kitabsevənlər cəmiyyətinin üzvüsünüz?

Gündüz Kərimbəyli öz məşhur təbəssümü ilə gülümsəyib:

– Əlbəttə, dedi və sonrakı sözlər də elə bil kitabsevənlər cəmiyyəti ilə əlaqədarıymış kimi, əlavə etdi. – Mahmud Qəmərlinski ilk dəfə idi bu rayona gəlirdi?

Prokuror Dadaşlı:

– Bəli! – dedi. – Ilk dəfə gəlirmiş. – Sonra mizin üstündəki qovluqlardan birini açdı. – Qəmərlinskinin öldürülməsi ilə əlaqədar qaldırılmış cinayət işi budur.

– Icazə olar?

Prokuror Dadaşlı:

– Əlbəttə, buyurun, – dedi və barmaqları ilə gicgahını ovuşdurdu; görünür, bu da əsəbiləşəndə sakitləşmək üçün bir gicgah masajı idi və yəqin hansı köhnə kitabda isə bu barədə ətraflı təlumat yazılmışdı.

Gündüz Kərimbəyli qovluğun içindəki sənədləri vərəqləyə-vərəqləyə soruşdu:

– Qızıl saatını götürüblər?

Prokuror Dadaşlı əllərini gicgahından çəkib dedi:

– Hə. Köhnə qızıl qol saatını götürüblər. Bir də portmanatını çıxarıblar cibindən. Içində nə qədər pul varıymış – məlum deyil. Nəvəsi deyir ki, otuz-qırx manatdan artıq olmazdı... Pensiyaçıymış, respublika dərəcəli...

Mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli bu dəfə əlindəki sənədi oxudu:

– Qəmərlinski Fazil, iyirmi dörd yaşında, tarix müəllimi. Nəvəsidir, hə?

– Hə, nəvəsidir. – Prokuror Dadaşlı bu sözləri dedi və birdən özü öz fikirlərindən hirslənib yumruğunu mizin üstünə vurdu; əli çox ətli olduğundan top kimi öz-özünə atılıb-düşdü. – Belə də vicdansızlıq olar?! Bir insanı vur öldür ki, qəpik-quruş qazanacaqsan! Bir köhnə qızıl saat, otuz manat da pul!

Gündüz Kərimbəyli isə qovluğun içindəki fotoları bir-bir gözdən keçirirdi.

Fotolarda üzüstə səkiyə sərilmiş kişinin şəkli idi.

Gündüz Kərimbəyli gözlərini fotoşəkillərdən çəkib dedi:

– Bayaq siz izə düşməyinizi deyirdiniz...

– Hə, mənim üçün şəxsən məlumdur məsələ... Burda biri var, Imaş deyərlər adına. Anasının əmcəyini kəsəndi! Onun işidi bu!

– Dəlilləriniz nədir?

– Mahmud Qəmərlinski Bakıdan gələndə Imaş vağzalda imiş. Kassanın qabağında dayanıb gözlərini onlardan çəkmirmiş. Kassir deyir bunu. Amma özü danır. Qorxur ki, soruşum ondan: a oğru Imaş, o cür qarda-boranda, gecə vaxtı vağzalda nə işin vardı? Bir yerə ki, getməyəcəkdin... Nə cavab versin? Desin ki, yoldaş prokuror, şikara çıxmışdım, ov axtarırdım?

– Başqa dəlilləriniz də var?

– Var.

Gündüz Kərimbəyli prokuror Dadaşlıya baxdı, yəni ki, – hansılardır?

Prokuror Dadaşlı:

– Iyirmi yeddi ilin yaratdığı intuisiya, yoldaş mühüm işlər müstəntiqi, – dedi. – Imaşın gözlərinə baxıram və hiss edirəm ki, bu, əclafdı, bağışlayın, qəpik-quruş üstündə adam öldürəndi! Iki dəfə oğurluq üstündə dustaq yatıb.

– Özü nə deyir?

– Özü ilə hələ üstüörtülü danışıram. Kassirlə də üzləşdirməmişəm hələ. Düzdü, evlərində yoxlama aparmışam, amma saatla portmanat tapılmayıb... Harda gizlədib, Allah bilir!

Gündüz Kərimbəyli gülümsəyib bir söz demədi. Prokuror Dadaşlı sözünə davam etdi:

– Eybi yox, taparıq!.. Bıçağı sapına qədər yeridiblər. Yaranın uzunluğu on yeddi santimetrdir, təsəvvür edirsiniz? Qəmərlinski hündür adam idi. Gərək Imaş kimi boy-buxunun olsun ki, belə vəhşiliyi bacarasan.

Gündüz Kərimbəyli fotoları qovluğa qoyub, yeni sənəd götürdü və bu sənədi gözdən keçirdikdən sonra soruşdu:

– Ekspertiniz təcrübəli yoldaşdır?

– Tibb institutunu bu il bitirib, gəlib. Ağıllı oğlandı. Bir də ki, burda hər şey kor-kor, gör-gördür də...

– Onunla görüşmək istəyirəm.

– Indi?

Gündüz Kərimbəyli saatına baxdı:

– Yox, gecdi indi, sonra bir yerdə söhbət edərik. Iş vaxtı qurtarıb daha...

O, qovluğu örtüb ayağa qalxdı və birdən-birə öskürməyə başladı.

Prokuror Dadaşlı seyfi açarla bağlayıb, ona tərəf gəldi:

– Soyuqlamısız deyəsən?

– Hə, deyəsən, bir balaca soyuqlamışam.

– Belə havanınkı odu ki, heç bir dərdin-sərin olmaya, oturasan özünçün sobanın qırağında, qabağına da bir qalaq kitab yığasan! Bizim qonaq evinin də sobası yaxşı yanır.

– Uzaqdı burdan?

– Yox, canım. Bizim bu rayon balaca yerdi, burda nə uzaq, nə yaxın?! Qonaq evinin bağbanı Fəttah dayı da yaxındakı kitab mağazasının gözətçisidi.

Onlar üz-üzə dayanmışdılar. Hərgah bütün yer üzündə, görkəminə görə bir-birindən ən çox fərqlənən iki nəfər vardısa da, mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli ilə prokuror Dadaşlı idi: biri həddən artıq kök, başının tükü tökülmüş və əlli dörd, əlli beş yaşı olsa da, yaşından yaşlı görünən, amma səliqə və zövqlə qara kostyum, qara çəkmə, ağappaq köynək geymiş, qırmızı güllü enli qalstuk taxmış bir kişi, o biri isə ortaboylu, çəkisi qaydada, kobud toxunmuş yun cemper və «cins» şalvar geymiş, yaşından çox cavan görünən bir oğlan; doğrudan da, heç kimin ağlına gəlməzdi ki, bu oğlan Azərbaycan SSR Baş prokuroru yanında mühüm işlər müstəntiqi, ədliyyə müşaviri və prokuror Dadaşlı demişkən, həm də Gündüz Kərimbəylidir; on nəfərdən doqquzu deyərdi ki, futbolçudur.

IV

Gündüz Kərimbəyli ilə Dadaşlı prokurorluğun binasından birlikdə çıxdılar və Dadaşlı havanın dilxorçuluğundan üz-gözünü turşudub, şlyapasını gözünün üstünə çəkdi, sonra kitab mağazasına tərəf baxıb bərkdən:

– Axşamın xeyir, a Fəttah dayı, – dedi.

Kitab mağazasının qarovulçusu küçənin o biri tərəfindən:

– Axşamın xeyir, – deyə cavab verdi.

– Bir bu tərəfə gəlsənə...

Fəttah dayı kətildən qalxıb sırıqlısını düymələyə-düymələyə küçəni keçdi və onların yanına gələndə təzədən dedi:

– Axşamınız xeyir.

Gündüz Kərimbəyli ilə bərabər, prokuror Dadaşlı da kişi ilə ikinci dəfə salamlaşdı və yəqin ki, belə bir havada küçədə ayaq üstdə çox dayanmamaq üçün birbaş mətləbə keçdi:

– Bakıdan qonaq gəlib bizə, a Fəttah dayı, qonaq evində qalacaq.

Fəttah dayı qonağa baxdı:

– Lap əcəb eləyəcək! – dedi.– Gözümüz üstə yeri var.

Dadaşlı bu dəfə də Gündüz Kərimbəyliyə müraciət etdi:

– Fəttah dayının sözlərinə qulaq asmaq təzədən bir universitet qurtarmaq kimi şeydi. Özü də qonaq evinin həm bağbanıdı, həm administratoru, bir sözlə, bizim qonaq evi bu kişiyə baxır. Özü də elə ailəsi ilə orada yaşayır.

Bu ağsaçlı, ağsaqqal şümşad kişi, görünür, mühüm işlər müstəntiqinin də xoşuna gəlmişdi.

Prokuror Dadaşlı Fəttah dayıya dedi:

– Qonağı elə indicə apar rahatlansın bir az. Işi çoxdu. Kitablarından da, qorxma, heç nə olmaz, tez qayıdarsan.

Fəttah dayı da qəlyanını tüstülədə-tüstülədə gülümsəyib:

– Qorxaq gündə yüz yol ölər, igid ömründə bir dəfə, – dedi. – Nədən qorxacağam?!

Fəttah dayının bu sözləri, prokuror Dadaşlıya ləzzət elədi və o gülüb dedi:

– Gördünüz ki, belədi bizim bu Fəttah dayı. Buyurun mənim maşınıma.

Gündüz Kərimbəyli dedi:

– Piyada getsək yaxşıdı.

– Bax, bu yerdə başqa-başqa adamlarıq. Piyada getməklə aram yoxdu mənim. Yaxşı, siz gedin dincəlin. Sabahdan bizim işçilər də, milis də hazırdı sizin qulluğunuzda. Əlimizdən nə gəlir!.. Bilirəm, sizin çoxluqla aranız yoxdur, amma nə lazımsa, biz hazır.

Gündüz Kərimbəyli Dadaşlının əlini sıxa-sıxa:

– Bunu da hüquq fakültəsi deyir? – soruşdu.

Prokuror Dadaşlı:

– Elədir ki, var! – dedi.

Onlar xudahafizləşib ayrıldılar. Gündüz Kərimbəyli Fəttah dayı ilə birlikdə səkiylə üzüaşağı addımlamağa başladı, prokuror Dadaşlı isə səhərdən bəri onu gözləyən «QAZ-69»a tərəf getdi və birdən nəsə çox mühüm bir şey xatırlayıb geri çevrildi, gülümsəyə-gülümsəyə arxadan Gündüz Kərimbəylini səslədi:

– Az qala yadımdan çıxacaqdı sizə deyim! Bax e bir!

Gündüz Kərimbəyli ayaq saxlayıb prokuror Dadaşlıya tərəf döndü.

Prokuror Dadaşlı dedi:

– Şeyx Mahmud Şəbüstərinin qiyamət bir əlyazmasını tapmışam, çox nadir şeydir, XVI əsrdən bu tərəfə deyil! Sizə göstərərəm kitabxanama baxanda.

Bu saat Gündüz Kərimbəylinin beləcə gülümsəməyini prokuror Dadaşlı yəqin ki, feyzbazlıq kimi qiymətləndirdi.

Gündüz Kərimbəyli:

– Mütləq! – dedi.

Prokuror Dadaşlı yüz otuz kiloya yaraşmayan bir çevikliklə «QAZ-69»a mindi və maşın gəlib Gündüz Kərimbəylinin yanından keçəndə qapının şüşəsindən ona əl elədi.

Fəttah dayı qəlyanının başını ovcuna alıb dərindən qullab vura-vura bir balaca irəlidə addımlayırdı. Gündüz Kərimbəyli yenə də isti yerdən çıxdığı üçün kürkün boynunu qaldırıb üşüyə-üşüyə Fəttah dayının yanınca gedirdi və çəkmələri su çuxuruna düşməsin deyə gözlərini ayaqlarının altından çəkmirdi.

Fəttah dayı qəlyanını ağzından götürməyərək, başının işarəsiylə bir az irəlini göstərdi:

– Budu ha bax, buradı.

Gündüz Kərimbəyli təəccüblə Fəttah dayıya baxdı. Fəttah dayı qəlyanını tüstülədə-tüstülədə təmkinini pozmayıb:

– Ay bacıoğlu, – dedi, – balaca rayondu bizim rayonumuz. Həm də deyiblər ki, iynə torbada qalmaz. Sakit yerdi buralar, indi ilin düz vaxtında bu boyda bir əhvalat!... Müəllimin babasının öldürülməsini deyirəm...

Gündüz Kərimbəyli Fəttah kişinin göstərdiyi yerə çatanda ayaq saxladı və gözlərini qıyıb ətrafa baxdı.

Bura rayonun adi küçələrindən idi. Küçəboyu birmərtəbəli, ikimərtəbəli binaların həyət hasarı uzanırdı və hər on beş-iyirmi addımdan bir rəngbərəng darvazalar artıq alaqaranlıqda güclə sezilirdi.

Gündüz Kərimbəyli bir neçə dəfə öskürdü və kürkün içində daha da büzüşdü.

Fəttah dayı:

– Gedək, bacıoğlu, gedək, – dedi. – Özünü soyuğa vermisən deyəsən...

Mühüm işlər müstəntiqi Fəttah dayının sözlərini eşitmirmiş kimi, dayandıqları səkiyə bitişik hasarın darvazasına tərəf işarə edib soruşdu:

– Bura kimin evidi?

Fəttah dayı da elə bil bu tərəflərin qonağı idi, əvvəlcə o da darvazaya tərəf boylandı, sonra dedi:

– Bura?.. Bura Fatma arvadın həyətidi.

– Nəçidi Fatma arvad?

Fəttah dayının, qəlyanı sümürən dodaqları qaçdı:

– Nəçi olacaq, qeybətçi.

Gündüz Kərimbəyli də gülümsədi:

– Kimlə qalır bəs burda?

– Bir gədəsi var, şoferdi, onunla...

– Adı nədi oğlunun?

– Cəbi.

Gündüz Kərimbəyli yenə nəsə soruşmaq istədi, amma bu dəfə öskürək ona macal vermədi və o öskürdükcə Fəttah dayı açıq-aşkar narahat olub:

– Soyuqlamısan möhkəmcə, – dedi. – Gəl, gəl gedək. Allah kərimdi, bəlkə hava düzəldi sabah. Indi gedək, dincəl bir az.

Gündüz Kərimbəyli bir-iki dəfə də öskürüb:

– Biri – dedi, – deyirmiş ki, borcun içindəyəm. Deyiblər ki, fikir eləmə, Allah kərimdi. Deyib məsələ burasındadı ki, elə Kərimə də borcluyam...

Gündüz Kərimbəyli bu sözləri deyib gülümsədi və yenə də öskürməyə başladı.

Fəttah dayı bu dəfə də onun qolundan tutub:

– Getdik, getdik, – dedi. – Kərimin borcu qalsın sabaha.

Mühüm işlər müstəntiqi də:

– Getdik, – dedi. – Amma birbaş sizə yox, Fəttah dayı, Fazil Qəmərlinski yaşayan evə, sonra sizə.

Fəttah dayı soyuqlamış qonağın bu sözlərinə lap ürəkdən etiraz etdi:

– Yox, bu olmadı, qonaq. O ev rayonun o başındadı, qonaq evi bu biri başında!..

– Havadan qorxursan, Fəttah dayı?

Fəttah dayı bu dəfə hirsləndi və qəlyanı ağzından götürüb:

– Havadan qorxmuram, a kişi! – dedi. – Səndən qorxuram, səndən! Cavanlığına salma. Özün də havanı dəyişmisən. Səni də Bakıda gözləyən var yəqin?

Mühüm işlər müstəntiqi kürkün içində büzüşdü:

– Bunu lap ürəyimdən dedin, Fəttah dayı. Yaman tələsirəm Bakıya! Bilirsən niyə? Qızımın ad günüdü üç gündən sonra...

Fəttah dayının acığı soyumuşdu daha:

– Böyük qız olsun! Uşaqdı yəqin...

– Çox sağ ol, on yaşı tamam olur. On yaş da ki, bilirsən də Fəttah dayı, yubileydi. Getdik?

– Qonaq evinə?

– Əvvəlcə Fazil müəllimin yaşadığı evə tərəf, sonra da evimizə.

Fəttah dayı, deyəsən, daha yəqin elədi ki, Bakıdan gələn bu qonağı fikrindən daşındırmaq çətin məsələdi, başını bulayıb yenə də bir az irəlidə yanpörtü addımlamağa başladı.

Hava yavaş-yavaş tamam qaralırdı daha və bu alaqaranlıq içində taxtapuşların bacası tüstülədikcə, elə bil, bayırın soyuğu bir az da artıq təsir edirdi. Pəncərələr bir-bir yanırdı və mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli Fəttah dayının yanınca addımlaya-addımlaya kirpiklərindən sulu qarın damcıları süzülən gözlərini qıyıb tüstüləyən bacalara, işığı yanan pəncərələrə baxırdı, sonra da ayaqları su çuxuruna düşməsin deyə başını aşağı dikirdi.

Fəttah dayı da qəlyanını tüstülədə-tüstülədə elə bil öz-özünə danışırmış kimi:

– Belədir dünyanın işləri, – dedi. – Ağsaqqal yaşında durub gələsən nəvənə baş çəkməyə, bir namərd səni qanına qəltan eləsin ki, on beş köpük xeyir görəcək!.. Ay gördü, ha!.. Zəhrimar olub tökülәcək burnundan...

– Dünyanın işləri deyil bu, a Fəttah dayı, adamların işləridi...

– Dünya da elə adamlardı də, bacıoğlu!.. Insana cəmi məxluqatın əşrəfi deyiblər! Indi gör bu cəmi məxluqatın əşrəfi olan insan hərdən necə oyun çıxarır... Olacağa çarə yoxdu, bu, düzdü. Kimin alnında nə yazılıbsa da odu. Ölümün də pisi-yaxşısı yoxdu, bu da düzdü, ölüm ölümdü. Amma vəzni var ölümün, ucuzluğu yandırır adamı!..

Fəttah dayı addımlaya-addımlaya pis adamların qarasına deyindikcə, hava da tamam qaraldı – rayona gecə düşdü daha və elə bil sulu qar da fürsəti fövtə verməyib bərkidi; Gündüz Kərimbəyli də daha tez-tez öskürdü və şəhərdən gələn bu qonaq öskürdükcə Fəttah dayı başını buladı:

– Səninki bu saat odu ki, evdə oturub moruq mürəbbəsiylə çay içəsən...

Gündüz Kərimbəyli özünü saxlaya bilməyib:

– Hə, – dedi, – bu saat moruqlu çay dərmandı.

Fəttah dayı qaranlıqda divarları ağaran ikimərtəbəli evin darvaza qapısı ağzında ayaq saxladı və ikinci mərtəbədə işığı yanan pəncərəyə işarə eləyib dedi:

– Budu, burda olur.

Gündüz Kərimbəyli boynunu kürkün içinə qısıb işıq gələn pəncərəyə baxdı.

Bir müddət dinməz dayandılar və bu müddət ərzində getdikcə bərkiyən sulu qarın şırıltısı içində bir-birinə qatışan adam səsləri eşidildi; səslər işığı yanan pəncərədən gəlirdi və burası da açıq-aşkar hiss olundu ki, iki nəfər bir-biri ilə höcətləşir.

Mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli də, Fəttah dayı da pəncərədən gələn səslərə qulaq asdılar. Sözləri ayırd etmək mümkün deyildi, amma bir şey məlum idi: içəridəki mübahisə get-gedə qızışırdı.

Fəttah dayı qəlyanını tüstülədə-tüstülədə dedi:

– Deyəsən, vaxtında gəlməmişik...

Gündüz Kərimbəyli gözlərini pəncərədən çəkməyib:

– Ya da ki, lap vaxtında gəlmişik! – dedi və səhərdən bəriki yumşaq danışığına yaraşmayan bir qətiliklə əlavə etdi. – Sən get, Fəttah dayı, mən sonra gələcəyəm.

Fəttah dayı başa düşdü ki, etiraz etməyin yeri deyil; bu qonağın islanmış cücə kimi üşüməyi də gözgörəti kəsmişdi.

– Bəlkə gözləyim səni burda?

– Yox, niyə gözləyirsən, get.

– Bəs bizi necə tapacaqsan?

– Taparam. Müəllim yola salar məni.

– Neynək. Elə məktəblə üzbəüz oluruq...

Fəttah dayı qəlyanını tüstülədə-tüstülədə geri çevrildi və yavaş-yavaş uzaqlaşaraq qaranlıq içində itdi.

Gündüz Kərimbəyli darvazanın kiçik qapısını döymək istədi, amma qapı açıq idi. O, içəri girəndə həyətin aşağı başındakı it damından qulağıkəsik yekə bir köpək çölə sıçrayıb, hürməyə başladı; boynu zəncirli olmasaydı, işlər xarab olacaqdı; birinci mərtəbənin artırmasından gələn işıqda itin gözləri par-par parıldadı.

Yaşlı bir arvad birinci mərtəbədəki evin qapısını aralayıb, belə bir havada nə qədər mümkünsə bir elə də başını bayıra çıxarıb səsləndi:

– Kimdi, ə, orda heylə?

– Fazil müəllimin yanına gedirəm.

Arvad bu dəfə itə tərəf çımxırdı:

– Kiri!

It o saat səsini kəsdi və elə bil bu arvadın çımxırmağını gözləyirmiş kimi, quyruğunu bulaya-bulaya tez-tələsik də damına girdi.

Gündüz Kərimbəyli taxta pilləkənlərlə ikinci mərtəbəyə qalxıb şüşəbəndin qapısına yaxınlaşdı. Içəridən gələn səslər indi aydın eşidildi:

– Mən səninçün balaca bəbə-zad deyiləm ki, qorxudasan məni!

– Bilmirəm, bəbəsən, ya nəsən, budu deyirəm sənə, islanmışın yağışdan qorxusu yoxdu, sırğa elə, as qulağından, əgər naxələflik eləsən, tökəcəyəm yerə bağırsaqlarını!

– A kişi, necə adamsan sən? Adam dili başa düşmürsən? Niyə durub gəlmisən üstümə?

Mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli iş xatirinə də olsa, qapı dalında gizlənib başqalarının danışığına qulaq asmağı yəqin ki, xoşlamırdı, əlini kürkünün cibindən çıxarıb qapını tıqqıldatdı.

Əvvəlcə bir sakitlik çökdü, sonra içəridən səs gəldi:

– Heç nə lazım deyil, Ayna xala!

Gündüz Kərimbəyli qapını bir də döydü.

– Nədi axı? – sözüylə qapının açılması bir oldu və qapını açan oğlan tanımadığı bu qonağa baxıb soruşdu: – Kim lazımdı?

Gündüz Kərimbəyli əynində sırıqlı, otağın ortasında dayanmış qırx beş, əlli yaşlarında kişiyə baxıb qarşısındakı cavan oğlandan soruşdu:

– Fazil müəllim sizsiniz?

– Bəli, mənəm.

– Sizinlə bir balaca işim var.

Fazil müəllim sırıqlılı kişiyə ötəri bir nəzər salıb, Gündüz Kərimbəyliyə yer göstərdi.

– Gəlin içəri, buyurun, əyləşin.

Gündüz Kərimbəyli içəri girdi və otaq isti olduğundan, Fazilin göstərdiyi stula tərəf gedə-gedə kürkünü çıxartdı, üzərindən su süzülən portfeli stulun yanında yerə qoyub oturdu və kürkü dizlərinin üstünə saldı.

Sırıqlı geymiş kişi qonağa tərs bir nəzər salıb, Fazil müəllimə baxdı və xüsusi bir tələffüzlə:

– Mən getdim! – dedi. – Lazım olsa, gələcəyəm yenə!

O, qapıdan çıxanda Fazil müəllim dərindən nəfəs alıb, Gündüz Kərimbəyliyə tərəf çevrildi:

– Bağışlayın, elə bildim ki, yenə Ayna xaladı, soruşur ki, nə lazımdı. Ev yiyəsini deyirəm... Kirayənişinəm mən burda.

Mühüm işlər müstəntiqi dizlərinin üstündəki kürkün döş cibindən vəsiqəsini çıxarıb Fazil müəllimə göstərdi:

– Mahmud Qəmərlinskinin işi ilə əlaqədar sizə əziyyət verirəm.

Fazil müəllim qapının yanındakı köhnə meşin divanda oturdu və lap ürəkdən gələn bir yanğı ilə:

– Kişi yaman getdi! – dedi. – Mənim üstümdə getdi!

– Sizin üstünüzdə niyə?

Fazil müəllim Gündüz Kərimbəyliyə baxdı və ancaq Gündüz Kərimbəylinin sezə biləcəyi bir tərəddüddən sonra dedi:

– Mən olmasaydım, nə işi vardı burda?

Gündüz Kərimbəyli dizlərinin üstündəki kürkü sürüşməyə qoymayıb, soruşdu:

– Nəyə görə gəlmişdi ki, bura?

Fazil müəllim divandan qalxıb ona yaxınlaşdı və kürkü götürüb:

– Qoyun asım, – dedi. – Yaşdı, qurusun bir az.

O, kürkü qapının arxasına vurulmuş mismardan asıb, yenə də bayaqkı yerində oturdu.

– Məni görməyə gəlmişdi də...

– Bunu ifadənizdə oxumuşam.

Fazil müəllim təəccüblə mühüm işlər müstəntiqinə baxdı, yəni ki, oxumusunuzsa, niyə təzədən soruşursunuz?

– Sizin doğma babanızdı, hə?

Fazil müəllim əlini ağzına aparıb uşaq kimi baş barmağının dırnağını dişi ilə gəmirtləyə-gəmirtləyə:

– Hamısını demişəm də. Protokola yazıblar hamısını...

– Mənimlə danışmaq istəmirsiniz?

Fazil əlini ağzından çəkmədən:

– Niyə istəmirəm? Doğma babamdı, əlbəttə... Atam müharibədə ölüb, tək oğlu idi. Iki nəvəsi vardı, biri mən, biri də mənim bacım, daha heç kimi yox idi. Bacım məndən böyükdü, Bakıda ərdədi, öz ailəsi var. Babam tək qalırdı. – Fazil müəllim əlini ağzından çəkib qollarını döşündə çarpazladı.

– Bacınız babanızın dəfninə gəlmişdi?

– Gəlmişdi, əlbəttə. Çox qala bilmədi, körpə uşağı var...

– Qabaq bir yerdə yaşayırdınız?

– Hə. Universiteti qurtarandan sonra mənim təyinatımı verdilər bura.

– Nə vaxt?

– Il yarımdı burdayam.

– Bakıya gedib-gəlirdiniz? Babanızı yoluxmağa?

– Hə, əlbəttə. Bizsiz darıxırdı yaman...

– Axırıncı dəfə nə vaxt getmişdiz Bakıya?

– Ayın iyirmi ikisində, şənbə günü, dərslər qurtarandan sonra.

– Bazar günü də orada qaldız?

– Hə. Gecə çıxdım Bakıdan, bazar ertəsi gəlib çatdım dərsə.

– Deməli, siz iyirmi üçündə Bakıdan çıxmısınız. Iyirmi dördü keçib, iyirmi beşində babanız bura gəlib. Cəmi bircə gün keçəndən sonra təzədən sizi görmək üçün bura gəlib?

Fazil müəllim Gündüz Kərimbəyliyə baxdı, sonra iki əli ilə də üzünü tutub başını aşağı saldı və bu dəfə özünü saxlaya bilməyib riqqətə gəldi:

– Mənim üstümdə getdi kişi! – dedi. – Mənim üstümdə!

Gündüz Kərimbəyli bərkdən öskürdü, öskürəyi daha boğazdan yox, xalis sinədən gəlirdi və belə məlum olurdu ki, özünü əməlli-başlı soyuğa verib. O, öskürə-öskürə ayağa qalxıb qapıdan asılmış kürkünün cibindən dəsmal çıxartdı və dəsmalı ağzına tutub bir daha öskürdükdən sonra dedi:

– Mənə baxın, Fazil müəllim! Əgər istəyirsinizsə ki, babanızı öldürən adam, ya da adamlar cəzalarına yetsinlər və bu məsələ tez həll olunsun, nə bilirsiniz, hamısını deyin, heç nə gizlətməyin. Bizim gizlənpaç oynamaq vaxtımız çoxdan keçib! Sizi mütləq prokurorluğa çağırıb rəsmi sorğu-suala tutmalıyam?!

Fazil müəllim başını əllərinin arasından qaldırıb təəccüblə qonağa baxdı, elə bil ki, ondan belə sərt danışıq gözləmirdi; sonra dedi:

– Bunların bir-birinə dəxli yoxdur.

– Nəyin?

– Mənim məsələmlə, babamın öldürülməsinin.

– Sizin hansı məsələnizin?

Fazil müəllim əllərini üzündən çəkib barmaqlarını sındırdı və başını divanın arxasına söykəyib qızarmış gözlərini tavana zillədi; yəqin başa düşdü ki, bu çağırılmamış qonaq havayı yerə adamdan əl çəkən deyil, açmalıdı sandığı, tökməlidi pambığı.

– Babam mənim işim üçün gəlmişdi...

Mühüm işlər müstəntiqi eyni sərtliklə soruşdu:

– Sizin hansı işiniz üçün?

Fazil müəllim ayağa qalxıb pəncərəyə yaxınlaşdı və şüşənin arxasındakı qaranlığa baxa-baxa:

– Onsuz da bu rayonda heç nə gizlətmək mümkün deyil, – dedi. – Sonra gözlərini pəncərədən çəkməyərək sıxıla-sıxıla əlavə etdi. – Mənim Bakıda nişanlım var. Babalarımız uşaqlıq dostu olublar... Hələ universitetdə oxuyanda nişanlanmışdıq... Mən gəldim bura, o qaldı Bakıda... Bura gələndən sonra... – Fazil müəllim sözünə davam edə bilmədi: yəqin bu saat özünü dünyanın ən naqolay vəziyyətində olan bir adam hesab edirdi.

Gündüz Kərimbəyli ona kömək etmək istədi:

– Qız başqasını...

Fazil müəllim gözlərini pəncərənin şüşəsindən çəkməyərək onun sözünü kəsdi:

– Yox, qız başqasını yox, mən başqasını...

Araya sükut çökdü. Gündüz Kərimbəyli dəsmalını kürkün cibinə qoyub pəncərəyə yaxınlaşdı:

– Gecələr qaranlıq olur rayonunuz, – dedi. – Küçələrdə işıq azdır.

Fazil müəllim, görünür, başladığı söhbəti tez də qurtarmaq istəyirdi:

– Rus dili müəlliməsidir. Səadətdir adı... Babam razılıq vermirdi, deyirdi ki, yaxşı iş görmürsən, kişi belə iş tutmaz... Mən də bilirəm, yaxşı iş deyil bu, amma adamın özündən asılıdı bəyəm? Adam özü bilir ki, nə olacaq? Cavan uşaqlardıq, nişanlamışdılar bizi, elə bilirdik ki, istəyirik bir-birimizi, amma sonra məlum oldu ki, uşaq işləridi bu, istəmirik bir-birimizi... – Fazil müəllim özü öz sözlərindən əsəbiləşərək yavaş-yavaş səsini qaldırdı. – Sonra məlum oldu ki, mən başqasını istəyirəm!.. Getdim kişini başa salım. Yox, dedi, gərək özüm gəlib görüm ki, nə məsələdi bu! Tərs idi yaman!.. Bir şey ki, beyninə batdı, çıxarmaq olmazdı... Xasiyyəti belə idi, evdə də, işdə də... – Fazil müəllim gözlərini şüşədən çəkib yanında dayanmış Gündüz Kərimbəyliyə baxdı. – Vaxtilə o da sizin, bir növ, kolleqanız idi... Qabaqlar rayonlarda milisdə işləyirdi, milis rəisi... Hələ biz yox idik o vaxtlar... Sonralar təqaüdə çıxanacan, başqa işlərdə işləyirdi... Quldurlara, qaçaqlara can verməyib, amma bir saat oğrusunun bıçağının qurbanı oldu...

Öskürək yenə də Gündüz Kərimbəylini boğdu.

Fazil müəllim pəncərədən ayrılıb soruşdu:

– Bəlkə Ayna xalaya deyim çay gətirsin?

– Yox, çox sağ olun, getmək istəyirəm. – Bu sözləri deyən adam artıq yenə də əvvəlki xoşrəftar qonaq idi. – Bağışlayın, bir-iki sual da vermək istəyirəm... Qız bilirdi ki, babanız bu işə razı deyil?

– Hansı qız?

– Buradakı müəllimə, Səadət.

Fazil müəllim başı ilə təsdiq edə-edə:

– Bilirdi! – dedi.

– Bura gəlməyini də bilirdi?

– Yox, ona deməmişdim.

– Bəs kimə demişdiniz?

Fazil müəllim bir az susduqdan sonra cavab verdi:

– Imaşa. Səadətin qardaşı... Böyük qardaşı...

Gündüz Kərimbəyli qapıya yaxınlaşıb kürkü mismardan aldı və geyinə-geyinə soruşdu:

– Babanızı qarşılamağa tək getmişdiniz?

– Bəli.

– Yolda heç kimə rast gəlmədiniz?

– Yox.

– Birbaşa bura gəldiniz?

– Hə.

– Gələn kimi də evdən çıxdı?

– Hə.

– Niyə?

– Bilmirəm, ürəyi qısıldı, ya nə oldu... Birdən-birə tutulmuşdu yaman. Paltosunu da çıxarmayıb beş-altı dəqiqə oturdu, bəlkə on dəqiqə... Sonra dedi ki, çıxıram küçəyə. Nə qədər elədim, olmadı. Məni də qoymadı ki, yanınca gedim. Dedi ki, bir az hava alıb qayıdacağam...

– Yolda, ya da evdə olduğu vaxt sizdən bir şey soruşmadı?

– Yox, soruşmadı.

– Lap dəqiq?

Fazil müəllim bir az fikrə getdi, sonra dedi:

– Soruşdu ki, ev yiyəsindən razıyam, ya yox? Dedim ki, yaxşı adamdı Ayna xala.

– Vəssalam?

– Hə.

– Yolda da?

– Yolda heç nə soruşmurdu. Əvvəlcə kefi pis deyildi. Deyirdi ki, şəhərdən sonra buralar adama ləzzət eləyir, maşınların tüstüsü, hər tərəfin asfaltı bezikdirib məni... Sonra daha bir söz demədi...

Gündüz Kərimbəyli portfeli götürüb qapını açmaq istəyəndə, əl saxladı və axırıncı sualını verdi:

– Buradakı kişi Imaş idi?

Fazil müəllim təəccüblə Gündüz Kərimbəyliyə baxdı:

– Hə, o idi. Nə bildiniz?

Mühüm işlər müstəntiqi gülümsəyib çiyinlərini çəkdi.

Fazil müəllim də çarpayının başına saldığı paltosunu götürüb geyinə-geyinə dedi:

– Sizi ötürüm...

V

Rayon evlərinin yaş taxtapuşları qaranlıqda işıldayırdı; sulu qar elə hey yağır, yağırdı. Dəmir kirəmitli taxtapuşlardan süzülüb tökülən, novçalardan gələn su sel kimi küçələrdən axırdı. Rayonun işıqları yavaş-yavaş sönürdü və bu qaranlıq içində, bu kimsəsizlikdə küçələrdəki tut, qoz, söyüd ağaclarının çılpaq görkəmi adamı daha da üşüdürdü.

Mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli balaca elektrik plitəsinin yanındakı taxta kətildə oturub cərəyandan qıpqırmızı qızarmış məftillərə baxırdı; bu balaca elektrik plitəsindən güclə seziləcək bir ilğım qalxırdı. Və elə bil ki, bu ilğım bayırın soyuğundan və ümumiyyətlə, dünyanın bütün əbləh işlərindən şikayət edirdi.

Mühüm işlər müstəntiqi kürkünü çiyninə salmışdı və çölün zəhlətökən havasından sonra yəqin ki, bu saat bu plitə istisinin, bu balaca otaqdakı xudmaniliyin ayrı ləzzəti vardı; amma burası da hiss olunurdu ki, onun gözləri plitənin qızarmış məftillərinə baxırdısa da, fikri başqa yerlərdə dolaşırdı.

Pəncərənin qabağındakı girdə mizin üstündə qənd, mürəbbə, balaca çaynik və bir armudu stəkan vardı. Pəncərənin pərdələri aralanmışdı və şüşənin bayır tərəfinə çırpılan sulu qardan bilinirdi ki, bu hava hələ düzələn şey deyil.

Fəttah dayı əlində balaca bir torba içəri girdi:

– Yatmamışdan əvvəl bir bankalıyam səni gərək, bacıoğlu...

Gündüz Kərimbəyli banka dəsgahının ləzzətini əvvəlcədən hiss edə-edə gülümsədi və:

– Fəttah dayı, – dedi, – pis öyrədirsən ha, qonağı...

Fəttah dayı əlindəki torbanı dəmir çarpayının yanındakı alabəzək sandığın üstünə qoyub:

– Qonaq istəyənin süfrəsi boş olmaz, – dedi. – Düzdü, bu zəmanədə heç kim ac qalmır, hərənin süfrəsində bir şey olur, ağ çörəyin kilosu otuz qəpiyədi, qonaq da ki, umduğunu yeməz, olduğunu yeyər... Amma, bacıoğlu, bu öskürəklə ki, o cür yağışın altında başladın işini görməyə, tanıdım səni yaxşıca! Bildim ki, sabah da belə edəssən, biri gün də, o birisi gün də. Lap ömrünün axırınacan... Deyiblər ki, yaxşılıq elə, at dəryaya, balıq bilməsə də, Xaliq bilər. Sənin də evdə gözləyənin var!..

Gündüz Kərimbəyli ayağa qalxıb kürkü çarpayının başına atdı və gəlib çarpayıda otura-otura dedi:

– Bir anam var Bakıda, Fəttah dayı, elə bil sənin dediklərini yığıb bir-bir.

Fəttah dayı bankaları torbadan çıxarıb, sandığın üstünə düzdü.

– Sənin kimiləri az görməmişəm, bacıoğlu. Sizin xəmiriniz işlə yoğrulub. Astanın işi qalmaz, xəstənin işi qalar, deyiblər. Asta olmağına asta adama oxşamırsan sən, amma xəstə olmağına xəstəsən. Mənim də borcum budu ki, anan səni necə göndərib bura, elə də mən qaytarım səni onun üstünə. Niyə ki, mənim qonağımsan, başqasının yox. – Sonra Fəttah dayı qapıya tərəf dönüb bərkdən çağırdı: – Mürşüd!

Mürşüd qapıdan içəri boylandı:

– Nədi, dədə?

– Gəl kömək elə mənə.

Mürşüd içəri girib təbii ki, çarpayıda oturan qonağı tanıdı. Gündüz Kərimbəyli əlini uzadıb onunla görüşdü.

– Ba!.. – dedi, – Mürşüd kişi, sənin qonağınammış ki...

Fəttah dayı təəccüblə onlara baxdı və o saat da məsələni başa düşüb, oğluna acıqlandı:

– Yenə vağzala getmişdin?

Gündüz Kərimbəyli əynindəki cempiri çıxara-çıxara:

– Kişi kolleksiyaçıdır də! – dedi və əli ilə Mürşüdün qıvrım, qara saçlarını qarışdırdı. – Kolleksiyaçı bilirsən nədir? Biri marka yığır, o biri qəlyan yığır, bir başqası tramvay yığır. Sən də kibrit kağızı yığırsan. Kolleksiyaçı sizsiniz, sizə deyirlər...

Fəttah dayı balaca dəmir çubuğun ucuna pambıq dolaya-dolaya lap təəccübləndi:

– Tramvay ha!

– Hə, Fəttah dayı, hardasa bir milyoner var, tramvay yığır.

Fəttah dayı dedi:

– Harınlıqdandı. Tramvay yığmaq da elə bir qızıl saatdan ötrü adam öldürmək kimi bir şeydi əslində... Bir şahının iki üzüdü... – Sonra spirt şüşəsini də torbadan çıxarıb ağzını açdı. – Tamam soyun, gir yerinə. Bankalayandan sonra üstünü basdıracam. Əslinə baxsan heç gərək sabah da çıxmayasan eşiyə...

– Elə şey yoxdu, Fəttah dayı, sənin bankandan sonra sabah gərək qiyamət eləyək!

Fəttah dayı başını bulaya-bulaya gülümsədi.

Gündüz Kərimbəyli üzüqoylu çarpayıda uzandı. Fəttah dayı yorğanı belinəcən onun üstünə çəkib yekə, döyənəkli əlləri ilə Gündüz Kərimbəylinin kürəklərini ovxaladı, sonra kibriti Mürşüdə verib dedi:

– Yandır görüm.

Mürşüd kibrit çöpünü çəkib yandırdı, Fəttah dayı da yaşına uyuşmayan bir cəldliklə əlindəki dəmir çubuğun pambıqlı ucunu spirtə batırıb yandırdı və bankaları bir-bir salmağa başladı.

– Hə, gör necə tutur!... Bacıoğlu, lap kefin istəyən soyuqlamısan ha...

Gündüz Kərimbəyli qollarını hər iki tərəfdən yanlarına uzadıb, üzünü onlara tərəf tutmuşdu. O, Mürşüdə göz vurdu, Mürşüd gülümsədi.

Fəttah dayı bankaları salıb yorğanı lap yuxarıyacan çəkdi, sonra kətildə oturub pencəyinin cibindən tənbəki kisəsini, qəlyanını çıxartdı.

Mürşüd sandığın üstündə oturdu.

Gündüz Kərimbəyli Mürşüddən soruşdu:

– Neçə nəfərsiz?

Mürşüd dedi:

– Dörd bacım var, iki qardaşım.

Gündüz Kərimbəyli gülümsədi:

– Ordudu ki, bu, a Fəttah dayı!..

Fəttah dayı qəlyanını yandırıb, gülümsəyə-gülümsəyə başını buladı, yəni ki, görürsən də...

Gündüz Kərimbəyli Mürşüddən soruşdu:

– Sən kiçiyisən?

– Yox, bir bacım məndən böyükdü, qalanları hamısı kiçikdi...

Fəttah dayı qəlyanını tüstülədə-tüstülədə bir ayağını qaldırıb altına qoydu və dedi:

– Tez yeyənlə tez evlənən peşman olmaz, deyiblər. Yemək heç, amma evlənməyi düz deyiblər. Mənim kimi gec evlənəndə nəvən yerindəkilərə atalıq eləyəsən gərək... Düzdü, bunu da deyiblər ki, subaylıq sultanlıqdı, amma mən bir sultanlıq görməmişəm... Həmişə zəhmətlə keçib ömrüm. Elə indi də... Buraları silib-süpürürəm, bağ-bağatla məşğul oluram, sənin kimi hörmətli qonaqlara qulluq edirəm, gecələr də kitab dükanında qarovulçuluq edirəm.

– Bəs heç yatmırsan, Fəttah dayı?

– Yatmaq nədi, a saqqalı ağarmış?! Zarafatdı bir ordunun əppəyini yetirmək?.. «Qu» deyəndə su verəsən gərək, «qa» deyəndə çörək. – Fəttah dayı qəlyanına dərin bir qullab vurdu.

Gündüz Kərimbəyli dedi:

– Boynumun yanındakı yaman göynədir, Fəttah dayı.

– Soyuğu çəkib çıxarır də canından. Vaxtı çatanda götürəcəyəm.

– Darıxmırsan mağazada?

Fəttah dayı qəlyanını tüstülədə-tüstülədə:

– Yox, bacıoğlu, darıxmıram. Sizin vaxtınız olanda kinoya baxırsınız, bunları, – Fəttah dayı Mürşüdə işarə elədi, – televizorun qabağından çəkmək olmur. Mənim kinom da, televizorum da keçib getmiş günlərdi, gəlirlər bir-bir gözümün qabağına... – Fəttah dayının gözləri naməlum bir nöqtəyə zillənib qaldı və kişi elə bil ki, dünyanın bütün işlərini yadından çıxarıb sidq-ürəkdən dedi. – Keçən günə gün çatmaz, calasan da günü günə!.. – Sonra elə bil ki, yenə özünə qayıtdı. – Qayğı da ki, – Fəttah dayı yenə Mürşüdə işarə elədi, – görürsən də, kefin istəyən qədər...

Mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli sir-sifətini qırışdırdı:

– Yaman göynədir e, Fəttah dayı...

Fəttah dayı qəlyanını ağzından çıxarıb, bir az rişxəndlə gülümsədi:

– Ba, a kişi, sənin heç davamın yoxmuş ki...

Fəttah dayı yenə də qəlyanını ağzına qoydu və bu dəfə pəncərəyə tərəf baxdı. Sulu qar pəncərə şüşəsini döyəcləyirdi, elə bil ki, bayırın soyuğu bu isti və xudmani otağa soxulmaq istəyirdi.

Gündüz Kərimbəyli Mürşüdə, sonra Fəttah dayıya baxdı və soruşdu:

– Imaş harda işləyir, Fəttah dayı?

– Hansı Imaş?

Mürşüd də öz növbəsində soruşdu:

– Səadət müəllimənin qardaşı?

Gündüz Kərimbəyli yəqin ki, yenə bankaların göynətməsindən sifətini turşudub:

– Hə, – dedi. – Səadət müəllimənin qardaşı.

Fəttah dayı qəlyanını tüstülədə-tüstülədə:

– Gərək heç harda işləməsin, – dedi.

– Niyə? Xəstədi?

Fəttah dayı bir müddət cavab vermədi, sonra dedi:

– Xəstə olmağına xəstədi, amma başqa xəstəlikdi xəstəliyi...

Gündüz Kərimbəyli bir söz deməyib Fəttah dayıya baxdı. Fəttah dayı:

– Adamlardı də... – dedi. – Hərənin bir xəstəliyi olur, biri iflic olur, birinin gözü tutulur, biri də oğru olur. Bayaq dediyin də... Kolleksiyaçı...

Gündüz Kərimbəyli soruşdu:

– Hansındandı Imaş?

Fəttah dayı kətildə qurcalandı:

– Biri ki, haram çörək yedi, gözümün düşmənidi... Düşmənidi gözümün! Hə, oğrudu, oğru Imaş deyərlər ona, anasının əmcəyini kəsəndi...

Mürşüd dedi:

– Səadət müəllimə yaxşı adamdı.

Fəttah dayı:

– Meşə çaqqalsız olmaz, – dedi. – Camaatın toyuğunu, hinduşkasını, qazını, ördəyini oğurladı, yedi-içdi, tənbeh elədilər, bu dəfə də başladı camaatın qoyununu, inəyini, camışını oğurlamağa, atını oğurlamağa, tutdular, neçə il yatdı, indi çıxıb bir-iki aydır, işləmir hələ...

Mürşüd dedi:

– Indi bəs nə oğurlayacaq? Adam?

Fəttah dayı qəlyanı ağzından çıxarıb oğluna çımxırdı:

– Sən kiri! – Gecə vaxtı oğru söhbəti kişinin qanını qaraltmışdı; sonra ayağa qalxıb yorğanı aşağı çəkdi və bankaları bir-bir qoparmağa başladı; bankalar səs sala-sala Gündüz Kərimbəylinin kürəklərindən qopurdu. – Pah! Qapqara qançırdı yerləri, yaman tutubmuş...

Bankalar bir-bir torbaya yığıldı. Fəttah dayı bankaların yerini tez-tələsik ovxalayıb yorğanı yuxarı çəkdi və qonağın üstünü əməllicə basdırdı.

– Yat, bacıoğlu. Gecən xeyrə qalsın.

– Sağ olun.

– Gecə durmaq olmaz. – Guya ki, bir işdən ötrü gecənin yarısı durub-durmamaq mühüm işlər müstəntiqinin özündən asılı idi.

Mürşüd bic-bic güldü:

– Sağ olun.

– Sağ ol, Mürşüd kişi.

Mürşüd banka torbasını götürüb otaqdan çıxdı. Fəttah dayı da işığı keçirib, onun ardınca otaqdan çıxdı və qapını örtdü.

Birdən-birə otağa çökən qaranlıq içində pəncərənin şüşəsi yavaş-yavaş parıldamağa başladı.

Sulu qar tıqqıltı ilə şüşəni döyəcləyirdi.

Gündüz Kərimbəyli arxası üstə çevrilib qollarını başının ardında çarpazladı və gözlərini pəncərəyə zillədi; elə bil ki, şüşənin tıqqıltısı elə hey nəsə deyirdi və mühüm işlər müstəntiqi də bu tıqqıltıya qulaq asırdı...

VI

Sulu qar toxtamaq bilmirdi. Su bütün həyət-bacanı ağzına almışdı.

Qulağıkəsik it səs eşidib ayağa qalxdı və bu səs salanın Ayna xala olduğunu bilib yenə başını damın ağzından çəkdi, yerində uzandı.

Ayna xala başını qapıdan artırmaya tərəf uzadıb bir müddət qaranlığa baxdı, sonra artırmadan keçib ehmallıca-ehmallıca taxta pilləkənləri qalxmağa başladı. Ayna xala bir pilləkən qalxıb dayanırdı, qulaq asırdı, şübhəli bir şey hiss etməyib bir pilləkən də qalxırdı.

Ayna xala ikinci mərtəbəyə çıxıb qapı ağzında dayandı, yenə bir müddət tərpənmədi, sonra aşağı əyilib qulağını qapıya söykədi.

Içəridə kimsə var-gəl edirdi – addım səsi gəlirdi. Sonra çarpayının dəmir yayları cırıldadı, sonra sükut çökdü.

Ayna xala bir az beləcə dayandı, sonra qalxdığı kimi də ehmallıca-ehmallıca pilləkənləri bir-bir aşağı düşdü və artırmanın taxta sürahisinin yanındakı mis aftafanı əlinə aldı, palçığa bulaşmasın deyə uzun tumanının balaqlarını yığıb həyətin aşağı başına tərəf getdi və qaranlıqda ağacların arasında gözdən itdi.

VII

Xoruzun axırıncı banından xeyli keçmişdi.

Daha yağmırdı, amma göy tutqun idi və hər şey ondan xəbər verirdi ki, bu topa-topa buludlar bir azdan yenə qiyamət edəcəkdi.

Hər tərəf yaş idi – çılpaq alma, gilənar, alça ağacları da, həyətin aşağı başına gedən asfalt cığır da, ikinci mərtəbənin altındakı artırmanın sement döşəməsi də.

Fəttah dayı həyətdə odun yarırdı və Mürşüd də yarılmış odunu qucaq-qucaq götürüb ikinci mərtəbəyə qalxan taxta pilləkənin altına yığırdı.

Fəttah dayının arvadı Güldəstə artırmada samovar qaynadırdı. Onun qırx-qırx iki yaşı olardı və yeddi uşağın anası olmağına baxmayaraq, canının suyu hələ çəkilməmişdi, yaraşıqlı arvad idi.

Fəttah dayının böyük qızı taxta pilləkənlərin palçığını yuyurdu.

Səkkiz-doqquz yaşlarında bir qız artırmanın divarına söykədilmiş mizin üstündəki stəkan-nəlbəkini balaca ləyəndə isti suya salıb-çıxarıb qurulayırdı.

Üçyaşlı balaca qızın – yəqin ki, sonbeşiyin sol əli iplə bədəninə bağlanmışdı – tərpədə bilmirdi; dişlərində tutduğu çörəyi sağ əli ilə didişdirib həyətdəki toyuq-cücəyə atırdı.

Gündüz Kərimbəyli ikinci mərtəbənin şüşəbəndindən çıxanda, Fəttah dayı başını qaldırıb onu gördü və birinci salamlaşdı:

– Sabahın xeyir, bacıoğlu, nə var, nə yox?

Gündüz Kərimbəyli həyətə düşə-düşə:

– Sabahınız xeyir, – dedi. – Işlər düzəlib deyəsən.

Güldəstə sübhdən həyətə düşən qonağın yanında, deyəsən, özünü bir balaca naqolay hiss edib, yun şalının altından başına örtdüyü ipək yaylıqla yaşmaqlandı və yavaşdan onun salamını aldı.

Gündüz Kərimbəyli Fəttah dayıya yaxınlaşıb gülümsəyə-gülümsəyə:

– Həmişə işdə-gücdə, Fəttah dayı! – dedi.

Fəttah dayı iki əli ilə baltanın vələs sapından yapışıb yuxarı qaldırdı, kötüyün üstündəki oduna endirdi və bir zərbə ilə yoğun odun parçasını ikiyə böldü. Dedi:

– Iş yiyəsi işdə gərək.

– Kömək eləyim?

Fəttah dayı:

– Dəmir döyən dəmirçi olar, – dedi və güldü. – Inciyib eləyərsən ha birdən sözümdən... Yəni deyirəm ki, hər iş öz ustasının əlində asandı.

Gündüz Kərimbəyli də gülümsəyib:

– Incimək nədi, a Fəttah dayı? – dedi və yanında dayanmış Mürşüdün qıvrım saçlarını qatışdırıb başını sinəsinə tərəf sıxdı. – Yadında saxla atanın bu sözlərini. Hikmətdi bunlar...

Fəttah dayı dedi:

– Atasının sözləri yox, elin-obanın sözüdü bunlar. Milyon-milyon mənim kimi Fəttah dayılar gəlib, Fəttah dayılar gedib, Süleymana qalmayan dünyadı... Elin sözüsə qalıb... – Fəttah dayı baltanı yenə başının üstünə qaldırdı və: – Dərslərini yaxşı oxusunlar, özlərinə bir gün qazansınlar, vaxt gələcək bu sözlər öz-özünə gəlib düşəcək yadlarına – deyib zərbəni vurdu; kötüyün üstündəki yoğun odun yenə bir zərbəyə ikiyə bölündü.

Balaca qız gəlib onların yanında dayandı və maraqla tanımadığı əmiyə baxdı.

Gündüz Kərimbəyli soruşdu:

– Sənin adın nədi?

Qız cavab vermədi.

– Dilin yoxdu sənin, hə?

Qız dilini çıxarıb göstərdi.

– Varıymış ki!.. – Və yalnız bundan sonra Gündüz Kərimbəyli uşağın sol qolunun bədəninə sarıldığına fikir verdi.

– Bu qızın qoluna nə olub belə?

Güldəstə başındakı şalı düzəldə-düzəldə:

– Solaxaydı, – dedi. – Bağlamışam ki, sağ əlini işlətsin.

Qız anasına tərəf baxdı, sonra üzünü qonağa tutub bağlı əlini tərpətdi və sübh tezdən düşdüyü bu bəladan xilas olmaq üçün ondan imdad istədi:

– Mən istəyirəm ki, sağ əlim bu olsun. – Yenə sol əlini tərpətdi.

Gündüz Kərimbəyli güldü. Güldəstə də gülümsəyib başını buladı, yəni ki, bunun belə balacalığına baxmayın, şeytana papış tikər.

Fəttah dayı dedi:

– Gör bir nə istəyir ha! – və o da güldü, sonra üzünü qonağa tutub soruşdu:

– Əl-üzünü yumusanmı?

– Şüşəbənddəki əlüzyuyanda yudum.

– Əşşi, o yuyunmaq deyil ki... Mürşüd, yeri su tök, əmin üzünü yusun.

Mürşüd birinci mərtəbədəki otağa girib bir dolça su gətirdi və elə həyətin ortasındaca Gündüz Kərimbəylinin əlinə tökdü. Gündüz Kərimbəyli suyu üz-gözündə şappıldada-şappıldada:

– Bu lap qiyamət iş oldu!.. Borclu borclunun sağlığını istər, a Fəttah dayı! – dedi.

Fəttah dayı da sırıqlısının döş cibindən çıxartdığı qəlyanı ağzına qoyub:

– Borc almaq başlanan yerdə dostluq pozular, – dedi. – Nə borc? Öz evin bil buranı. Nə qədər ki, buradasan, gözümüz üstə yerin var. Özünü möhkəm tutasan gərək, vaxtında yeyib-içəsən. Işin sənin ağır işdi...

VIII

Prokuror Dadaşlı sobanın qarşısında əyilib maşa ilə ocaqda yanan odunları yerbəyer elədi. Isti dəydikcə onun ətli sifəti daha da pörtür, qızarırdı; sonra maşanı sobaya söykəyib belini düzəltdi və hər dəfə adamın heyrət etdiyi yüngül addımlarla mizin arxasına keçib əyləşdi.

Gündüz Kərimbəyli kürkünü dizlərinin üstünə salıb yumşaq kürsüdə oturmuşdu və Fəttah dayının bankaları da öz işini görmüşdü; mühüm işlər müstəntiqinin görkəmi indi yenə sağlamlıqdan və cavanlıqdan xəbər verirdi.

Cinayət axtarışı üzrə baş inspektor, kapitan Cabbarov arıq, uzun kişi idi, yuxarı başı prokurorun mizinin tən ortasına söykədilmiş uzun stolun arxasında oturmuşdu və qarşısındakı qovluğun içindəki kağızlara baxırdı. Sonra o, araya çökmüş sükutu pozdu:

– Altı ildi mən bu rayonda işləyirəm. Elə bilirdim ki, bura, dünyanın ən sakit guşəsidi. Oğurluq olub, dava-dalaş olub, alver olub, amma ölüm hadisəsi olmayıb. Balaca rayondu, adamlar bir-birini tanıyır, mehribandı... Birdən-birə bu cür soyğunçuluq...

Gündüz Kərimbəyli ayağa qalxıb kürkü kürsünün üstünə atdı və:

– Bunları eşitmişəm! – dedi, sonra pəncərəyə tərəf yaxınlaşıb dayandı.

Yenə yavaş-yavaş sulu qar yağırdı və bir dəstə uşaq bunun fərqinə varmayıb suya, palçığa bata-bata futbol oynayırdı.

Gündüz Kərimbəyli gözlərini futbol oynayan uşaqlardan çəkməyərək dedi:

– Soyğunçuluğa oxşamır bu...

Araya sükut çökdü və kapitan Cabbarov gözlərini qovluqdakı kağızlardan çəkib prokurora baxdı. Prokuror Dadaşlı mizə dirsəklənib ətli çənəsini hər iki ovcuna söykədi və altdan-yuxarı mühüm işlər müstəntiqinə baxdı.

Küçədən bir yük maşını keçib səkiyə çıxmış uşaqların üst-başını, üz-gözünü tamam lığ elədi. Uşaqlar maşının ardınca əllərini-qollarını oynada-oynada yəqin ki, sürücünün qarasına deyindilər və sonra yenə də küçənin ortasına düşüb oynamağa başladılar.

Gündüz Kərimbəyli pəncərədən aralanıb kapitan Cabbarovla üzbəüz oturdu:

– Mən Mahmud Qəmərlinskinin soyğunçuluq məqsədilə öldürülməsini tamam inkar etmirəm. Hər şey ola bilər... Amma bir məsələ məni çox düşündürür. O, nəfəsini dərməmiş nə üçün evdən çıxıb, özü də tək? Ürəyi qısılıb? Ola bilər. Bəs, niyə həyətdə, evin qabağında gəzişməyib, gəldiyi yolla düz geri qayıdıb? Deyirsiniz ki, Mahmud Qəmərlinski gəzməyə çıxıb. Şübhə edirəm buna. Fazil müəllimin evi ilə hadisə baş verən yer arasında xeyli məsafə var. Palçıqlı, sulu bir yoldu. Arada isə, Fazil müəllimgilin evlərinin yaxınlığında, lap yolun üstündə parkdı. Niyə orada gəzişməyib? Palçıq yox, su yox... Vağzala qayıdırmış? Nə üçün? Bakıya qayıtmaq istəyirmiş?

Kapitan Cabbarov dedi:

– Gecə vaxtı burdan Bakıya gedən qatar yoxdu.

Gündüz Kərimbəyli onun sözlərini təsdiq etdi:

– Elədir, mən də yoxladım bunu. Ikincisi, bu cür tələsik Bakıya qayıtmaq üçün bir səbəb olmalı idi. Nə ola bilərdi? Nəvəsi ilə sözləşib? Belə tezliklə? Bəlkə Fazil müəllim düz demir?

Prokuror Dadaşlı nəyəsə etiraz etmək istədi. Gündüz Kərimbəyli ona macal vermədi:

– Bütün bunların hamısı rəvayətlərdir, yoldaş prokuror. Əgər Fazil müəllim düz demirsə, daha məntiqli bir yalan uydurmaq olmazdı? Olardı... Özü də Fazil müəllim küt adama oxşamır... Bu saat, mənim fikrimcə, ən əsas məsələ budu: Qəmərlinski nə üçün tələsik evdən çıxıb, nə üçün birbaş vağzala tərəf qayıdıb, yəni nə üçün gəldiyi yolla da geri qayıdıb?

Prokuror Dadaşlı mizin orta gözünü çəkib siqaret çıxartdı və Gündüz Kərimbəyliyə təklif etdi.

Gündüz Kərimbəyli:

– Çox sağ olun, – dedi. – Çəkən deyiləm.

Prokuror Dadaşlı siqareti yenidən mizin üstünə qoyub:

– Mən də çəkən deyiləm, – dedi və ayağa qalxıb sobaya yaxınlaşdı, yenə maşanı götürüb ocağın közünü qarışdırdı, sonra belini düzəldib mühüm işlər müstəntiqinə baxdı. – Deməli, Qəmərlinski başqa bir məqsədlə öldürülüb. Izi də yayındırmaqdan ötrü cibindən saatını, portmanatını çıxarıblar...

Bir müddət yenə araya sükut çökdü. Prokuror Dadaşlının sözlərindəki rişxəndi sezmək üçün Tarix - Nadiri yarısına kimi oxumaq lazım deyildi. Sükutu Dadaşlının özü pozdu:

– Bu ki, lap standart oldu, yoldaş mühüm işlər müstəntiqi...

Gündüz Kərimbəyli prokuror Dadaşlının pörtmüş sifətinə baxıb gülümsədi:

– Standart nədi? Standart da, şablon da, trafet də gündə gördüyümüz, gündə təsadüf etdiyimiz şeylərdi, elə deyil?

Prokuror Dadaşlı mühüm işlər müstəntiqinin sualına cavab vermədi; pərtliyi hələ keçib getməmişdi və o, həmişəki yüngül və ahəstə addımları ilə öz mizinə tərəf gələ-gələ:

– Əlbəttə, – dedi, – sizin «nə üçün?» – sualınızda bir həqiqət var. Bunun üstündən elə-belə keçmək olmaz. Amma, axı, bu tərəfdən də bir «nə üçün?» – çıxır. Oğru Imaşın ki, bu işlərdə bir barmağı yoxdu, niyə danır ki, vağzalda olub? Bir səbəb var ki, danır də...

Prokuror Dadaşlı iki əlini də mizə söykəyib mühüm işlər müstəntiqinə tərəf əyildi və bu dəfə rəsmi yox, yana-yana dedi:

– Adamtanıyanam mən! Imaş kimilərini yaxşı tanıyıram, dabbaqda gönlərinə bələdəm bu köpəkuşağının! Bağışlayın... Canavar ac olanda kəndin, rayonun həndəvərində dolanar... Gəlib sümsünüb vağzalda, görüb ki, Bakıdan gələn adamdı, qolunda da qızıl saat, nə bilsin ki, kişi pensiya ilə dolanandı, portmanatında da otuz manat pul... Qaralayır onu, özü də bilirsiniz, o fikirlə yox ki, bu saat öldürəcək bunu, var-dövlətinə sahib olacaq, yox, elə-belə, necə deyim, sövq-təbii... Kişinin evdə ürəyi qısılıb... Sizin «nə üçün?»ünüz burada başlayır. Hər halda, Qəmərlinski evdən çıxıb. Oğru Imaş soyuqdan büzüşə-büzüşə, cibində siçanlar oynaya-oynaya, öyrəncəli əlləri də gicişə-gicişə yenə onunla rastlaşır. Bəlkə elə söhbətə başlayır onunla, dünyanın dərdindən-sərindən danışır... Sonra da bitirir kişinin işini! Ola bilər bu cür, vicdan haqqı ola bilər! Mən yaxşı tanıyıram bu... – Prokuror Dadaşlı demək istədiyi açıq-aşkar yağlı bir sözü udub soruşdu. – Ola bilməz belə, hə?

Mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli gülümsədi və:

– Bütün bunlar hamısı rəvayətlərdir, – dedi. – Sizin söylədikləriniz də, mənim mülahizələrim də... – Sonra ayağa qalxıb telefon aparatına yaxınlaşdı. – Buradan Bakını avtomatla yığmaq olur?

Müstəntiq Cabbarov:

– Yox, – dedi. – Gərək sifariş edəsiniz. Bizi tez calaşdırırlar.

Prokuror Dadaşlı yenə bir balaca rişxəndlə soruşdu:

– Yenə konsperasiya?

– Yox, konsperasiya üçün bir əsas yoxdu. Evlə danışmaq istəyirəm, uşaqlarla.

O, telefonun dəstəyini götürdü.

IX

Güldəstə birinci mərtəbənin artırmasında ocaq qalamışdı.

Fəttah dayı qəlyanını tüstülədə-tüstülədə həyətdə yekə bir xoruzun dalınca qaçan Mürşüdə deyirdi:

– Allahın bir xoruzunu da tuta bilmirsən!

Güldəstə içi su dolu mis qazanı ocağın üstünə qoya-qoya:

– Allahın xoruzu yox, Allahın bəlasıdı bu! – dedi. – Uşaq neyləsin buna?

Sol qolu hələ də bədəninə bağlanmış balaca qız Fəttah dayının yanına gəlib:

– Qolumu aç, – dedi. – Mən tutum.

Fəttah dayı uşağın başını sığallayıb:

– Bicin birisən, – dedi. – Kimə oxşamısan belə?

Güldəstə gülə-gülə:

– Kimə oxşayacaq, ay kişi? – dedi. – Bilmirsən kimə oxşayıb?

Balaca qız dedi:

– Cırtdana oxşamışam.

Fəttah dayı uşağı qucağına aldı:

– Cırtdana oxşamamısan e, elə özüsən Cırtdanın!..

Mürşüd atılıb xoruzun quyruğundan tutdu, amma bu dəfə də əlində saxlaya bilmədi. Xoruz qaqqıldaya-qaqqıldaya əldən çıxıb qaçdı.

Fəttah dayının səbr kasası daşdı:

– Tez elə, ə, a bivec, günorta keçir, qonaq gələcək indi!..

Mürşüd yenə də xoruzun dalınca yüyürdü.

X

Yağmırdı, amma yenə də hər tərəf bomboz idi və bu bozluq içində taxtapuşlardakı bacalardan çıxan tüstü güclə seçilirdi. Tüstü bir az yuxarı qalxıb rayonun üstündən gəlib-keçən topa-topa buludlara qatışırdı; buludlar az qala bacaların üzərindən axıb gedirdi.

Rayonun yuxarısındakı dağların ətəyi də duman içində idi.

Bu yaş taxtapuşlar da, bu dumanlı dağlar da, bu yerlərdə gözə görünən hər şey bu saat gün həsrətində idi.

Imaş həyətin aşağı başında diz çöküb, təzə düzəltdiyi qapının kənarlarını rəndələyirdi və bir müddətdən sonra o, Gündüz Kərimbəylinin böyürtkən kollarından salınmış çəpərin yanında dayandığını görəndə, halına təfavüt etmədi.

Gündüz Kərimbəyli:

– Işiniz irəli! – dedi.

Imaş cavab vermədi və daha artıq bir cidd-cəhdlə işinə davam elədi.

Gündüz Kərimbəyli yaxınlaşıb həyətin qapısını açdı:

– Olar?

Imaş dönüb bu üzlü qonağa tərəf baxdı, başını tərpətdi, yəni ki, olar.

– Salaməleyküm. – Bunu da mühüm işlər müstəntiqi dedi.

Və Imaş yenə də başını tərpətdi, yəni ki, əleyküməssalam.

Gündüz Kərimbəyli əvvəlcə axurun qabağında qapını iki dizləri arasına alıb rəndələyən Imaşa baxdı, sonra hər şeyi yerli-yerində olan bu səliqəli həyəti nəzərdən keçirdi və dedi:

– Əgər bu gün danışmaq fikriniz yoxdursa, mən gedim.

Imaş işinə davam edə-edə:

– Bu gün gedib, sabah qayıdacaqsan də, naçalnik! – dedi.

Gündüz Kərimbəyli:

– Qayıdacağam yox, sizi çağırtdıracağam! – dedi. – Sonra öz xüsusi təbəssümüylə gülümsədi. – Nə bildiniz ki, «naçalnik»əm?

Imaş:

– Sizlərlə çox rastlaşmışam, – dedi. – Görən kimi tanıyıram. O avçarkalar var ha, naçalnik, iyləyib iz tapırlar e, mən də bir dəfə burnumu çəkən kimi o saat sizləri tanıyıram.

Görünür, mühüm işlər müstəntiqi də belələrini yaxşı tanıyırdı və onlarla danışmağın qaydasını da bilirdi. O, əlini kürkün döş cibinə salıb vəsiqəsini çıxartdı və Imaşın gözlərinin qabağında tutub birbaş məsələyə keçdi:

– Ayın iyirmi beşində gecə siz halda idiniz?

Imaş hələ də işinə davam edirdi.

– Iyirmi beşində?.. Nə bilim mən, naçalnik, işsiz-gücsüz adamam, görəsən, harada veyillənirdim...

– Yadınıza salın.

– Nədi axı, naçalnik, yenə keçisi, buzovu oğurlanan var?

Gündüz Kərimbəyli Imaşın sözlərindəki açıq-aşkar lağlağıya fikir verməyib daha artıq təfsilatla təkrar etdi:

– Ayın iyirmi beşində, müəllim Fazil Qəmərlinskinin babası öldürüldüyü gecə, siz harda idiniz?

Imaşın əli işdən dayandı və onun damarları çıxmış arıq boğazının iri hülqumu enib-qalxdı.

– Nə demək istəyirsən, naçalnik?

Mühüm işlər müstəntiqi bu dəfə səsini qaldırıb daha artıq bir sərtliklə dedi:

– Onu demək istəyirəm ki, tanımadığınız adamla «sən»lə danışmayın! Biz yoldaş olmuşuq?

Imaş cavab vermədi.

– Soruşuram sizdən, yoldaş olmuşuq biz? Cavab verin!

Imaş özü də bilmədi ki, necə ayağa qalxdı və cavab verdi:

– Yox.

– Onda zəhmət çəkin «Siz»lə danışın!

Imaş şalvarının dizlərini çırpa-çırpa:

– Bağışlayın, – dedi.

– Ayın iyirmi beşində gecə hardaydınız?

Imaş sırıqlısının cibindən siqaret çıxarıb yandırdı və bir-iki qullab vurandan sonra bir az özünə gəlib dedi:

– Həmin gecə... iyirmi beşində mən evdə idim... yatmışdım...

– Evinizdəkilər bunu təsdiq edə bilər?

Imaş cavab vermədi.

– Bacınız necə? Təsdiq edər bunu?

Imaş təzə yandırdığı siqareti hirslə yerə çırpdı:

– Onunla işiniz olmasın! – dedi. – Mənim tayım deyil o! Təmiz adamdı...

Gündüz Kərimbəyli həyətin qapısına tərəf addımlaya-addımlaya:

– Sağ olun, – dedi. – Hələ görüşəcəyik yəqin. – Sonra bir an ayaq saxlayıb əlavə etdi. – Dünyada ən xoşuma gəlməyən şey yalan danışmaqdı. Yadınızda saxlayın bunu...

Imaş onun ardınca gedə-gedə:

– O vaxt ki, adam gözükölgəli oldu, – dedi, – onda da batdı...

Gündüz Kərimbəyli ona tərəf döndü:

– Niyə işləmirsiniz?

Nədənsə, Imaş daha bu cavan «naçalnik»in gözlərinin içinə baxa bilmirdi və bu dəfə də gözlərini yayındırıb:

– Bizim bu rayonda adamın adı çıxınca, canı çıxsa yaxşıdı! – dedi. – Adımın yanına «oğru» ləqəbi qoyublar. Kimdi indi burada oğru Imaşa iş verən? Kimdi oğru Imaşla bir yerdə işləmək istəyən? Eh... – Imaş əlini yellədi və yenə də sırıqlısının cibindən bir siqaret çıxarıb yandırdı. – Deyirəm çölüm yanır, demirəm içim... – Sonra yəqin bu dərəcədə açıqlıq elədiyinə görə özünün də özünə acığı tutdu. – Bilirəm, o müəllimin işləridi bu! O göndərib sizi mənim üstümə! Amma bir şey çıxmaz bundan! – Imaş yavaş-yavaş səsini qaldırırdı. – Demişəm ona! – Sonra əyilib axurun qabağında yerə atılmış iri paslı bıçağı götürüb zərblə qapıya atdı; bıçaq qapıya sancıldı və paslı-palçıqlı dəstəsi bir müddət titrədi. – Demişəm ki...

Mühüm işlər müstəntiqi onun sözünü yarımçıq kəsdi:

– Neçə yaşınız var?

Imaş susub gözlərini döydü, yəqin fikirləşdi ki, görəsən bu sualın da arxasında bir biclik durur, ya yox? Sonra cavab verdi:

– Əllini ötüb...

Gündüz Kərimbəyli həyət qapısından çıxa-çıxa:

– Bəs nə vaxt özünüzə bir gün ağlayacaqsınız? – dedi. – Vaxtdı.

Gündüz Kərimbəyli sağollaşmadan uzaqlaşıb getdi.

Imaş bir müddət dayanıb onun ardınca baxdı, sonra geri dönüb axura tərəf gəldi və yenə də siqareti ağzından alıb hirslə palçığa çırpdı.

Qapıya sancılmış bıçağın dəstəsi isə hələ də titrəyirdi.

XI

Gündüz Kərimbəyli soyuq bayırdan sonra prokuror Dadaşlının isti kabinetinə girəndə əvvəlcə, istər-istəməz, çırthaçırtla yanan sobaya baxdı. Əlbəttə, bu, prokuror Dadaşlının gözündən qaçmadı və o, əməlli-başlı bir qürurla:

– Hə, yaxşı yanır, – dedi. – Sonra qarşısındakı uzun mizin arxasında cinayət axtarışı üzrə baş inspektor Cabbarovla üzbəüz oturmuş cavan oğlana işarə etdi. – Ekspert sizi gözləyir.

Gündüz Kərimbəyli kürkünü çıxara-çıxara cavan oğlanla əl tutuşdu.

– Məhkəmə-tibb eksperti Kazımov.

Mühüm işlər müstəntiqi birbaşa mətləbə keçdi:

– Yoldaş prokuror, zəhmət olmasa, Qəmərlinskinin ölüm işi ilə əlaqədar qaldırılmış cinayət işini göstərin.

Prokuror Dadaşlı qarşısındakı qovluğu Gündüz Kərimbəyliyə tərəf uzatdı:

– Budur, buyurun. – Yəni ki, biz də burda oturub gözümüzü göyə zilləməmişik, iş görürük.

Gündüz Kərimbəyli bir balaca gülümsədi, sonra qovluğu götürüb, Kazımovun yanında əyləşdi və qovluqdan məhkəmə-tibb ekspertizasının rəyini çıxartdı:

– Sizin rəyinizə görə Qəmərlinski bir tərəfi iti, o biri tərəfi küt bıçaqla vurulub?

– Bəli, elədir.

– Bıçağın iti tərəfi üzüyuxarıdı?

– Elədir.

Gündüz Kərimbəyli bu dəfə prokuror Dadaşlıya müraciət etdi:

– Bıçaq çox dərinə yeriyib. Buna görə də siz bu fikirdəsiniz ki, onu hündürboylu bir adam vurub?

Prokuror Dadaşlı:

– Əlbəttə, – dedi. – Qəmərlinski yağışın altında küçədə oturmayıb ki, gəlin məni yuxarıdan aşağı bıçaqla vurun.

– Məsələ də burasındadır ki, bıçağı əllə vurmayıblar, atıblar! – Gündüz Kərimbəyli ayağa qalxıb divanın üstünə atdığı kürkün cibindən iri bir ovçu bıçağı çıxartdı. – Bunu bu gün sizin univermaqdan almışam. Doludur orda. – Sonra o, əlindəki bıçaqla məhkəmə-tibb ekspertinə yaxınlaşdı. – Təxminən belə bir bıçaqla vurulub, eləmi? Görürsünüz, bir tərəfi iti, o biri tərəfi kütdür.

Ekspert Kazımov ovçu bıçağına baxa-baxa hələ də bir şey başa düşə bilmədi:

– Hə, – dedi. – Belə bir bıçaqla vurublar.

Mühüm işlər müstəntiqi Dadaşlıya baxdı və prokuroru tamam çaş-baş salmış bu mülahizəsini izah etdi:

– Heç bir adamöldürən cani, yuxarıdan aşağı bıçağın küt tərəfi ilə zərbə vurmaz. – O, bıçağın dəstəyindən yapışıb yuxarı qaldırdı. – Bax, belə tutasan gərək... Tərsinə tutmaq heç cürə mümkün deyil.

Prokuror Dadaşlı bir söz demədi, əvvəlcə əlini uzadıb qovluğun içindəki fotoları götürdü və elə bil birinci dəfə görürmüş kimi, bir-bir onlara baxdı, sonra ayağa qalxdı, mühüm işlər müstəntiqinin ona tərəf uzatdığı bıçağı alıb ətli barmaqlarıyla dəstəyindən yapışdı və Gündüz Kərimbəylinin göstərdiyi kimi, yuxarı qaldırdı; bu bircə anın içində həmişə onun sifətindən əskik olmayan mehriban ifadə itdi, elə bil ki, o, doğrudan da kimi isə vurmaq istəyirdi, sonra dedi:

– Burada mübahisəlik bir şey yoxdu. Düz deyirsiz... Atıb zalım oğlu, işini bitirəndən sonra da dartıb çıxarıb.

Prokuror Dadaşlı bu sözləri elə dedi, elə bil ki, şahmat oynadığı vaxt vəziri gətirib qoyub piyadanın qabağına ki, vur və bunu sonradan görüb, duyuq düşüb.

O, mizin arxasından çıxıb sobaya tərəf getdi; elə yüngül və ahəstə addımlayırdı ki, elə bil yüz otuz kiloluq bədənin yiyəsi o deyildi.

Gündüz Kərimbəyli gülümsəyib:

– Hə, kimdi sizin rayonda belə bıçaq atan? – soruşdu.

Prokuror Dadaşlı sobanın yanındakı maşanı götürüb dedi:

– Bıçaq atanı bilmirəm, amma Fazil Qəmərlinski məktəbdə ox atmaq dərnəyi düzəldib.

Mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli də sobaya yaxınlaşdı və prokuror Dadaşlının əyilib maşa ilə ocağı qarışdırmağına baxa-baxa:

– Sizin xəbəriniz var? – dedi. – Qəmərlinski əvvəllər milisdə işləyib.

Prokuror Dadaşlı gözlərini ocaqdan çəkib altdan-yuxarı mühüm işlər müstəntiqinə baxdı, yəni ki, görəsən, bu yeni xəbərin arxasında nə dayanıb?

Gündüz Kərimbəyli Cabbarova müraciət etdi:

– Siz elə bu gün Bakıya getməlisiniz. Daxili Işlər Nazirliyinin arxivində Qəmərlinskinin sənədləri ilə tanış olmalısınız. Bu barədə sizinlə ətraflı söhbət edəcəyəm.

XII

Fatma arvadgilin küçə qapısının ağzında iki gödək şalban parçasının üstünə vurulmuş uzun bir taxta vardı və bu əldədüzəltmə skamya rayon arvadlarının gimgə yeri idi. Üç-dörd gün yağan sulu qar hələlik dayandığı üçün, fürsəti fövtə verməyib bura yığılmışdılar.

Fatma arvad deyirdi:

– Müəllimin ki, babasını öldürüblər burda, tapacaqlar bu gün-sabah öldürəni! Bakıdan böyük naçalnik gəlib. Deyir adamın ki, gözünün içinə baxdı, bilir ki, düz adamdı, ya yox! Bilir ki, hansı yuvanın quşudu! Eh! Gidi dünya!.. Kişini öldürüblər, amma nəvə eşqbazlıqdadı oğru Imaşın bacısıyla! Səhərdən-axşamacan çay qırağıyla o baş sənin, bu baş mənim...

Qarılardan biri söyləndi:

– Nə bilirsən axı, a Fatma, heylə danışırsan?

O biri qarı dedi:

– Fatma bilməyən şeyə qurd düşər.

Fatma arvad:

– Gözümlə görmüşəm, – dedi. – Gözümlə görmüşəm həyasızların çay qırağında qol-boyun olduğunu!

Ayna xala soruşdu:

– Bu havada?

– Qızışanda nə havabazlıqdı, Fatma, – dedi. – Oğru Imaşın bacısına hava nə təsir edəcək?

– Yəni deyirsən o Səadət müəllimə Zibadan da pisdi? – Bu sözləri də Ayna xala dedi.

Fatma arvad yaman acıqlandı və belə məlum oldu ki, bu sözlər onun yarasının üstünə köz basdı.

– Bura bax, ay arvad! – dedi. – Allaha and olsun, sənə bir düdəmeyi-hindi gələrəm ki, yüz il bundan əvvəl anadan əmdiyin süd indi burnundan tökülər! Zibadı, nə zibildi, o mənim nəciyəzimdi ki, başıma vurursan, hə?!.

Cəbinin yük maşını gəlib qapının ağzında dayanmasaydı, yəqin ki, arvadlar küçə söyüşünə çıxacaqdılar.

Cəbi maşından atılıb salamsız-kalamsız həyətə girdi və Fatma arvad da tələsik oğlunun ardınca içəri keçib taxta pilləkənlə ikinci mərtəbəyə qalxdı.

Cəbi əynindən çıxartdığı meşin kürkü şüşəbənddəki taxta atıb köynəyinin yaxasını açdı. Əlüzyuyanın qabağına əyilib üz-gözünü yudu.

Fatma arvad dördkünc mizin üstünə göy-göyərti, çörək, duz, istiot düzdü və:

– Yaxşıca piti asmışam, – dedi. – Qəssab Abış bu gün yaxşı bir erkək kəsmişdi, döş əti götürmüşəm. Bu saat gətirirəm.

Cəbi bir söz deməyib mizin arxasında əyləşdi: bir dəstə göyü birdəfəyə götürüb ortadan bükdü və duza batırıb yeməyə başladı.

Fatma arvad bir kasa pitini buğlana-buğlana gətirib oğlunun qabağına qoydu və üstünə üzü qurama döşəkcə saldığı taxta kətildə oturdu.

Cəbi pitidən bir qaşıq götürüb çörəkdən dişlədi və çeynəyə-çeynəyə:

– Sözlü adama oxşayırsan, – dedi.

Fatma arvad həm yaşdan, həm də işdən-gücdən quruyub qaxaca dönmüş barmaqlarını bir-bir mizin üstündəki güllü klyonkaya sürtə-sürtə soruşdu:

– Sənin niyə qanın qaradı?

– Sözünü de görüm!..

– Heç... – Fatma arvad dedi. – Nə sözüm olacaq? Bayaq yenə Şəmistanın anası Tutu havayı-havayı danışırdı... O küpəgirən Ayna da bir tərəfdən...

– Nə deyirdi?

– Heç... Nə deyəcək? Zibanı çaxırdı başıma yenə.

Cəbi ağzına aparmaq istədiyi qaşığı yenə kasanın içinə saldı və təkcə bunu dedi:

– Başqa söz danış.

Cəbi təkcə bunu dedi, amma Fatma arvad yəqin başa düşdü ki, bir də Zibanın adını çəksə, qalmaqal qopacaq.

Cəbi pitini təzədən qaşıqladı.

Fatma arvad dedi:

– Niyə çörək doğramırsan?

Cəbi cavab vermədi.

Fatma arvad bir az yerində vurnuxub yenə dedi:

– Səlbinazın qızını Abbasəlinin oğluna nişanlayıblar. Vecələnin biridi deyirlər, hayıf o qızdan!.. Yaxşı qızdı, hamamda görmüşəm...

Cəbi bir söz demədi. Araya sükut çökdü və bu sükutu yenə də Fatma arvad özü pozdu:

– Bizim tində öldürülən kişinin işi üstə Bakıdan böyük adam gəlib. Deyirlər bu günə, sabaha tapacaq ki, kimdi öldürən.

Bu dəfə Cəbi qaşığı kasanın içinə atdı və pitinin suyu da bütün ətrafa sıçradı.

Cəbi bir söz demədi, ayağa qalxıb taxtın üstündən meşin kürkünü götürdü və iti addımlarla şüşəbənddən çıxıb həyətə düşdü.

Fatma arvad bu işə lap məəttəl qaldı.

Cəbinin kabinkaya atılması ilə motoru işə salmağı bir oldu; maşın yerindən götürüldü.

XIII

Bakıda günəşli bir gün idi və indi belə məlum olurdu ki, bir belə sulu qardan, soyuqdan, palçıqdan sonra hardasa doğrudan da gün çıxa bilərmiş.

Və işıqforun qırmızı işığı günün altında ora-bura şütüyən maşınları saxlayan kimi, cinayət axtarışı üzrə baş inspektor Cabbarov küçəni keçib iti addımlarla Daxili Işlər Nazirliyinin küçə pillələrini yuxarı qalxdı...

XIV

Bir azdan qaş qaralacaqdı və o zaman indi köpüklənə-köpüklənə axan bu çay hər tərəfi bürümüş qaranlıq içində işıldayacaqdı, köpüyü ağarmağa başlayacaqdı.

Burada çayın şırıltısından və hərdən hop-hop quşunun meşədən gələn səsindən başqa bir səs-səmir yox idi – nə maşın səsi, nə radio, nə də şəhər hay-küyü.

Hətta addımların səsi də eşidilmirdi burada – hər tərəfi bürümüş xəzəl yaş idi və mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli çılpaq ağacların arası ilə çayın axarı boyu addımladıqca bu yerlərin səssizliyinə, təmizliyinə, saflığına bir xələl toxunmurdu; bu dəm burada insanla təbiət üzbəüz idi və bu dəm burada insan təbiətin işlərinə qarışa bilmirdi.

Gündüz Kərimbəyli əllərini kürkünün cibinə salıb, asta-asta xəzəl basmış cığırla addımlayırdı. O, çaya baxırdı, ağaclara baxırdı, böyürtkən, itburnu kollarına baxırdı və burası da açıq-aşkar hiss olunurdu ki, bu saat o, bütün varlığı ilə bu səssiz, təmiz, saf təbiətin qoynunda idi, fikirləri də yəqin bu yerlərdə dolanırdı; bəlkə də başqa şey fikirləşirdi, fikirləşirdi ki, bir halda ki, dünyada belə bir səssizlik var, təmizlik, saflıq var, niyə adam adam öldürür, niyə bir nəfər başqa birisinin qanına bais olur?

Fazil müəllimlə Səadəti birinci o gördü; onlar yavaş-yavaş addımlaya-addımlaya Gündüz Kərimbəyliyə tərəf gəlirdilər; uzaqdan onların yerişində bir biganəlik hiss olunurdu, elə bil ki, bütün bu yerlərlə və ümumiyyətlə, bütün dünya ilə küsülü idilər; sonra Fazil müəllimlə Səadət onu gördü və bir-birlərinə nəsə dedilər; nə dedikləri məlum deyildi, amma bu lap yaxşı məlum idi ki, təbiətin bu kimsəsizliyində birdən-birə mühüm işlər müstəntiqi ilə rastlaşmalarına sevinmədilər...

Onlar üzbəüz dayananda, təbii ki, salamlaşdılar və Gündüz Kərimbəyli gülümsəyərək dedi:

– Mənə inanın ki, bu görüşümüz tamam təsadüfdür.

Nə Fazil müəllimin, nə də Səadətin onun gülümsəməyinə gülümsəməklə cavab vermək halı yox idi. Fazil müəllim dedi:

– Hər şey elə təsadüfdən başlanır...

– Hə, təsadüfdən çox şey asılıdı. – Bunu da Gündüz Kərimbəyli dedi.

Səadət müəllimə isə sağollaşdı:

– Sağ olun. Mən getdim.

Mühüm işlər müstəntiqi bu dəfə özünü birtəhər hiss etdi:

– Mən öz yolumla gedirəm... Sizə maneçiliyim olmayacaq...

Fazil dedi:

– Onsuz da, buralarda bir-birimizdən ayrılırıq... Rayonda bizi bir yerdə görəndə qeybət ikiqat artır...

Səadət müəllimə bir daha:

– Sağ olun, – dedi və onlardan uzaqlaşdı.

Fazil müəllim Gündüz Kərimbəylinin yanında dayandı. Bir müddət heç biri heç nə demədi. Sonra Gündüz Kərimbəyli əyilib yerdən bir çubuq götürdü və çaya baxa-baxa yavaş-yavaş addımlamağa başladı. Fazil müəllim də onun yanınca getdi.

Gündüz Kərimbəyli soruşdu:

– Sizin mənə bir sözünüz var?

– Yox, mənim... mənim elə bir sözüm yoxdu. Amma sizin yəqin yenə mənimlə işiniz var... Sabah da yəqin mənim üçün məktəbə gələcəkdiniz...

Gündüz Kərimbəyli yenə də məxsusi təbəssümüylə gülümsədi və:

– Acığınız tutmasın, – dedi. – Səadət müəllimə ilə bugünkü söhbətimiz faydalı oldu.

– Bir şey öyrənə bildiniz? – Fazil müəllimin sualında əməlli-başlı rişxənd vardı.

– Öyrəndim, əlbəttə...

– Məsələn, nə öyrəndiniz?

– Məsələn, öyrəndim ki, – Gündüz Kərimbəyli ani olaraq Fazil müəllimə baxdı, – o sizi çox istəyir.

Fazil müəllim əvvəlcə bir söz demədi və yəqin burasını da birdəfəlik başa düşdü ki, bu adamla danışanda rişxəndi qatlayıb cibə qoymaq lazımdı, çünki bu adam nə məktəb direktorudu, nə də rayon maarif şöbəsinin inspektoru. Sonra dedi:

– Məlumat üçün çox sağ olun.

Görünür ki, belə bir söhbət Gündüz Kərimbəylinin ürəyinə yatmırdı və onun səbri tükəndi:

– Bura baxın, cavan oğlan! – Ayaq saxlayıb düz Fazil müəllimin gözlərinin içinə baxdı. – Elə bilirsiniz ki, mənim xoşuma gəlir camaatın işinə qarışım, görüm kim kimi istəyir, kim də kimi istəmir? Kimin qardaşı necə adamdı?

Fazil müəllim cavab vermədi.

Gündüz Kərimbəyli yenə asta addımlarla yoluna davam etdi və bu dəfə həmişəki mülayimliyi ilə:

– Amma, – dedi, – sizə, doğrudan da, sözüm var... Bir şey soruşacağam, daha doğrusu, təzədən soruşacağam.

O susdu və əlindəki çubuğu oynada-oynada bir müddət heç nə deməyib irəlilədi.

Yavaş-yavaş qaş qaralırdı.

– Yaxşı yadınıza salın. Sizin deyəcəklərinizdən çox şey asılıdı. Babanız qatardan düşəndən sonra, – Gündüz Kərimbəyli bu sözləri xüsusi bir vurğu ilə tələffüz etdi, – otağınıza girdiyiniz vaxta qədərki müddətdə kiminlə rastlaşdınız, kimi gördünüz? Çalışın ki, həmin gecəni bütün təfərrüatı ilə yadınıza salasınız, bütün təfərrüatı ilə, tələsməyin.

Onlar yanaşı addımlayırdı və Fazil müəllim gözlərini ayaqlarının altına dikib bir söz demirdi; nəhayət ki, dilləndi:

– Heç kimlə rastlaşmamışıq...

– Heç kimi də görməmisiniz?

Fazil müəllim yenə bir müddət susduqdan sonra:

– Yox! – dedi.

– Axı, bu ola bilməz ki, heç kimi görməyəsiniz?

– Qışda hava pisdi, gecə vaxtıydı özü də... Adam olmur rayonda bu vaxt... Yəni küçədə, çöldə deyirəm...

– Vağzalda heç kim yox idi?

– Yox...

– Bəs vağzalın işçiləri?

– Işçiləri? Yəqin ki, orada idi...

– Bax, görürsüz...

– Tanımadığım adamlardı, bəlkə də yan-yörəmizdə olublar, fikir verməmişəm...

– Bəs küçə boyu? Evə gələndə?

Mühüm işlər müstəntiqinin bu cür cidd-cəhdlə verdiyi suallar Fazil müəllimi düşündürürdü və o, addımladıqca həmin gecənin təfərrüatını yadına salmağa çalışırdı.

– Fəttah dayını – qarovulçunu kitab mağazasının yanında gördüm, salamlaşdıq da...

– Görürsünüz, bir-bir yada düşür. Sonra kimi gördünüz? Bax, bu cür fikir vermədiyiniz adamlardan?

Fazil yenə bir müddət susduqdan sonra:

– Ayna xalanı, – dedi. – Salamlaşıb qalxdıq yuxarı. Sonra Ayna xala çay gətirdi, gördü ki, babam çıxıb evdən, təəccüb elədi ki, bu havada hara belə?..

– Bax, bu iki nəfər... Sonra kimi?

Fazil müəllim dayandı və gözlənilmədən:

– Bilirəm siz nə fikirləşirsiniz, – dedi.

Gündüz Kərimbəyli də ayaq saxladı və gülümsəyə-gülümsəyə dedi:

– Qəribədi. Siz bilirsiniz, amma mən özüm öz fikirlərimdən baş açmıram hələ.

Fazil müəllim yəqin ki, bu sözləri də növbəti bir fənd hesab edib dedi:

– Məni çox da sadəlövh bilməyin. Mənim işlərimin babamın ölümünə dəxli yoxdur.

– Burası hələ məlum deyil...

Fazil müəllim, qulaqlarına inanmırmış kimi, mühüm işlər müstəntiqinə baxdı və nə isə demək istədi, amma Gündüz Kərimbəyli onun danışmağına imkan vermədi:

– Burası da məlum deyil ki, sizin işlərinizin bizim indiki söhbətimizə nə dəxli var?

Fazil müəllim artıq qaranlıq düşdükcə yavaş-yavaş işıldamağa başlayan çaya tərəf baxdı və dedi:

– Imaş vağzalda idi.

– Bax, bu üç nəfər...

Fazil müəllim bu dəfə də təəccüblə mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyliyə baxdı. Əlbəttə, o, heç cür gözləmirdi ki, dediyi bu sözlər, verdiyi bu xəbər beləcə sakit qarşılanacaq.

Gündüz Kərimbəyli soruşdu:

– Bunu nə üçün gizlədirdiniz?

– Istəmirəm Səadəti bu məsələyə qarışdırsınlar. Istəmirəm onun adı rayonda dildən-dilə gəzsin.

– Imaş vağzalda nə edirdi?

– Kassanın yanında dayanıb bizə baxırdı.

– Sizinlə üzbəüz idi?

– Hə.

– Sonra?

– Sonra çıxıb getdi.

– Daha onu görmədiniz?

– Yox. – Fazil müəllim bir az çətinliklə də olsa əlavə etdi. – Amma onun bu işə dəxli yoxdu... Səadəti çox istəyir o. Belə iş tutmaz... Soyublar babamı...

– Siz oxatma dərnəyi düzəltmisiniz məktəbdə?

Fazil müəllim təəccüblə mühüm işlər müstəntiqinə baxdı:

– Bəli. Nədir ki?

Gündüz Kərimbəyli yenə nə isə soruşmaq istədi, amma bu vaxt arxadan Mürşüd onu hayladı:

– Gündüz əmi! Gündüz əmi!

Mürşüd qaça-qaça gəlib onlara çatdı və tövşüyə-tövşüyə:

– Bizim prokuror sizi axtarır, – dedi. – Evə adam göndərmişdi. Maşını da küçələri dolaşır sizinçün...

XV

Gündüz Kərimbəyli kabinetə girəndə prokuror Dadaşlı oturduğu yerdə altdan-yuxarı ona baxıb bic-bic gülümsədi və təbii ki, bizimlə birlikdə mühüm işlər müstəntiqi bu baxışlarda nəsə təzə bir xəbər oxudu; həm də xeyir xəbər, çünki prokuror Dadaşlının ətli sifəti bu saat açıq-aşkar xeyir xəbərdən dəm vururdu.

Dadaşlı qarşısında oturmuş kiçik leytenant Həsənzadəyə işarə edib:

– Milissiz bir günümüz olmasın! – dedi və qarnını məhdud imkanları daxilində geri çəkib mizin yeşiyini özünə tərəf siyirdi.

– Sizi sürpriz gözləyir.

Kiçik leytenant qalxıb ayaq üstə dayandı. Gündüz Kərimbəyli isə mizə yaxınlaşıb:

– Saat? – soruşdu.

Dadaşlı gözlərini yeşikdən çəkib yaşından çox cavan görünən bu şəhərli oğlana baxdı və öz növbəsində soruşdu:

– Buna nə deyirlər? Telepatiya?

Gündüz Kərimbəyli öz məxsusi təbəssümüylə gülümsəyib:

– Instinkt, – dedi.

Prokuror Dadaşlı kiçik leytenanta baxıb başını buladı, yəni ki, görürsən də, yoldaş kiçik leytenant, belə işlər var dünyada, sonra yeşikdən çıxartdığı qızıl qol saatını mizin üstünə qoydu.

Gündüz Kərimbəyli saatı götürüb ona elə maraqla baxdı ki, elə bil bu qızıl saat indicə dil açıb başına gələn qəza-qədərin hamısını bircə-bircə danışacaqdı.

Dadaşlı ayağa qalxıb əllərini şalvarının ciblərinə saldı və mizin arxasından keçib Gündüz Kərimbəylinin yanına gəldi, birinci dəfə görürmüş kimi, mühüm işlər müstəntiqinin başı üstündən saata baxdı, sonra sağ əlini cibindən çıxarıb kiçik leytenantın çiyninə qoydu.

– Sən otur, – dedi. – «Şahzadə və dilənçi»ni oxumusan?

Həsənzadə:

– Oxumuşam, yoldaş prokuror, – dedi.

– Mayls yadına gəlir orda?

Həsənzadə bir balaca tutulub:

– Çoxdan oxumuşam, yoldaş prokuror, – dedi.

– Həmin Maylsa ixtiyar verilmişdi ki, Ingiltərə krallarının qarşısında istədiyi vaxt otura bilər. – Prokuror Dadaşlı öz sözlərindən ləzzət çəkib bərkdən güldü, – bu qızıl saatın tapılması kişini əməlli-başlı sevincək etmişdi – o yenə də əlini cibinə qoyub saata baxdı. – Bizim bu kiçik leytenantın adama elə yaxınlaşması var ki, heç xəbərin olmur, bir də görürsən ki, çıxdı böyürdən. Zibanın başının üstünü eləcə alıb.

Gündüz Kərimbəyli saatı mizin üstünə qoyub kiçik leytenanta sarı çöndü:

– Eşidirəm sizi.

Onun ciddiliyi Dadaşlıya zərrə qədər də sirayət etmədi və prokuror kiçik leytenantın əvəzinə dedi:

– Bizim bu rayonda bir Zibamız var, vağzalda peraşki satır. Elə vağzalda da bu saatı qatardan düşmüş bir nəfərə sırımaq istəyirmiş. – Dadaşlı yenə kiçik leytenanta baxdı. – Sırımaq istəyirmiş, – amma bizim bu qoçaq Mayls qartal kimi alıb başının üstünü!

Gündüz Kərimbəyli eyni ciddiyyətlə soruşdu:

– Izahat verib?

Bu dəfə onun ahəngindəki ciddilik prokuror Dadaşlıya da sirayət etdi və o, mizin arxasına keçib yerində əyləşərək:

– Guya tapıb, – dedi.

Kiçik leytenant əyilib ayaqlarının yanına qoyduğu portfeldən bir vərəq çıxartdı və mühüm işlər müstəntiqinə tərəf uzatdı.

– Buyurun, – dedi. – Budu izahatı.

Gündüz Kərimbəyli:

– Lazım deyil, – dedi. – Ziba harada yaşayır?

Həsənzadə portfeli yerdən götürüb:

– Icazə versəniz mən sizi ötürərəm, – dedi.

XVI

Hava yavaş-yavaş çiskinləməyə başlamışdı və bu çiskin rayonun işıqlı pəncərələri qarşısında lap aydın görünürdü; bu çiskin deyirdi ki, bir azdan sulu qar yenə vay verəcək.

Kiçik leytenant Həsənzadə, Gündüz Kərimbəyliylə yanaşı addımlaya-addımlaya soruşdu:

– Şəhərdə də maşına minmirsiniz, yoldaş Kərimbəyli?

– Lazım olanda minirəm, əlbəttə. Bakıda maşınsız keçinmək çətin işdi. Amma maşınla da, trolleybusla da, avtobusla da aram yoxdu.

Kiçik leytenant Bakıdan gəlmiş bu məşhur işçinin hər sözünə xüsusi diqqət verirdi və yəqin ki, hər sözdən də özü üçün bir nəticə çıxarırdı. O, bir az çəkinə-çəkinə:

– Bilirsiz, – dedi, – rayonumuz yaxşı rayondu. Gəzməli rayondu. Adamları da yaxşı adamlardı...

Gündüz Kərimbəyli kiçik leytenanta baxıb gülümsədi, yəni ki, qara qızın dərdi varmış, sonra dedi:

– Mən başqa fikirdə deyiləm.

Həsənzadə yenə də çəkinə-çəkinə:

– Bilirsiz, – dedi, – adam özünü bir az belə... birtəhər hiss eləyir... Birinci dəfədi gəlirsiz bura... Birinci dəfədi görürsüz bu yerləri, bu adamları... Amma cani axtarırsız...

– Bizim işimiz belə işdi, leytenant. – Gündüz Kərimbəyli yəqin bilə-bilə «kiçik» sözünü ixtisara saldı. – Sizin də, mənim də, hamımızın... Neçə yaşınız var?

– Iyirmi dörd.

– Hələ hər şey irəlidədi, leytenant. Hələ çox üzlər görəcəksiz, çox işlərlə rastlaşacaqsız, ürəyiniz də çox qısılacaq, amma bir şey olmasın gərək: peşmançılıq. Gərək peşman olmayasan ki, bu nə işdi ömrümü həsr etmişəm, camaat gül becərir, kitab yazır, konsert verir, amma mən də gecəmi gündüzümə qatıb oğru axtarıram, cani gözləyirəm, fikrimdə hərəyə bir qara yaxıram, sonra da məlum olur ki, pis adam bu yox, bir başqasıdı. Gərək haçansa bütün bunlar barədə fikirləşib peşman olmayasan. Bununçün bilirsiz nə lazımdır?

Kiçik leytenant bir söz deməyib mühüm işlər müstəntiqinə baxdı.

Gündüz Kərimbəyli yenə öz məxsusi təbəssümüylə gülümsəyib dedi:

– Bununçün gərək, adamları da çox istəyəsən, bax, bu çiskini də, o dağları da... Bu sözlərim bir az müəllim nəsihətinə oxşadı, hə? Mən, axı, hüquq fakültəsində xeyli vaxt dərs demişəm.

Kiçik leytenant:

– Bilirəm, – dedi, – bir dəfə bizim məktəbə də gəlmişdiniz. Mən Mərdəkandakı milis məktəbində oxumuşam. Bizim rəis sizi dəvət etmişdi bizə mühazirə oxumağa. Valyutaçıların işini açmışdınız onda...

Gündüz Kərimbəyli söhbəti davam etdirmədi və taxtapuşların üstündən qaralan dağlara tərəf baxdı; elə bil bayaq kiçik leytenanta dediyi sözlərdən sonra bu dağlar da, bu taxtapuşlar da, işıqlı pəncərələr və həmin işıqda tor tutmuş çiskin də onunçün daha da doğmalaşmışdı; görünür, mühüm işlər müstəntiqinin təbiətində müəllimliklə bərabər, bir tələbəlik də hələ qalmaqda idi.

Kiçik leytenant qarşı səkidəki ikimərtəbəli binanın darvaza qapısını göstərib:

– Budu, çatdıq, – dedi. – Zibanın evi budu.

Bu ikimərtəbəli binanın birinci mərtəbəsi qaraj idi, ikinci mərtəbəsinin isə pəncərəsindən işıq gəlirdi.

– Maşını da var deyəsən?

– Yox, əşşi, onunku deyil, Cəbinin «Moskviç»idi, köhnə...

– Cəbi kimdi?

Kiçik leytenant bir balaca tutuldu:

– Heç, şoferdi, – dedi, – kolxozun yük maşınını sürür.

– Fatma arvadın oğlu Cəbi?

Kiçik leytenant təəccüblə Gündüz Kərimbəyliyə baxdı:

– Bəli.

– Bəs öz maşınını niyə burda saxlayır?

Kiçik leytenant cavab vermədi və onlar darvazaya yaxınlaşanda qapını aralayıb boynunu həyətə tərəf uzatdı:

– Ziba! Ay Ziba!

Ziba, yəqin ki, səsindən o saat kiçik leytenantı tanıyıb, hələ içəridə deyinə-deyinə pilləkənin başına çıxdı.

– Nədi? Nə istəyirsən məndən? – soruşdu. – Nə veribsən mənə, ala bilmirsən? Başıma itin müsibətini açdın, azındı? – Və sonra kiçik leytenantın yanında tanımadığı bir adam da görüb bir balaca ürkdü elə bil, daha deyinməyib onlara baxdı.

Həsənzadə dedi:

– Yoldaş Kərimbəyli Bakıdan gələn prokurordu. Sənnən özü danışmaq istəyir.

– Istəsin də...

Gündüz Kərimbəyli çiskindən gözlərini qıyıb aşağıdan-yuxarı Zibaya tərəf baxdı və soruşdu:

– Qalxmaq olar yuxarı?

– Olar də, niyə olmur...

Onlar yuxarı qalxıb otağa girdilər.

Ziba alnını dəsmalla bərk-bərk bağlamışdı və indi ahından-ufundan belə məlum olurdu ki, başı ağrayır; amma qəribə idi, bu arvadın başı bəlkə doğrudan-doğruya möhkəmcə ağrıyırdı, di gəl ki, ahı da, ufu da adama elə təsir edirdi ki, elə bil, başağrısı yalandandır.

Gündüz Kərimbəyli:

– Vaxtınızı çox almayacağıq, – dedi. – Deyəsən, yaxşı hiss eləmirsiniz özünüzü?

Ziba nifrət dolu nəzərlərlə Həsənzadəyə baxıb:

– Day necə hiss eləyəcəyəm özümü? – dedi. – Qoyurlar ki, adam qaxılıb otursun xarabasında rahatca? – Sonra o, kiçik leytenanta yox, məhz Gündüz Kərimbəyliyə yer göstərdi. – Oturun də, ayaq üstdə niyə dayanırsız?..

Gündüz Kərimbəyli girdə mizin arxasındakı stullardan birini çəkib oturdu:

– Çox sağ olun, – dedi. – Bəs siz niyə əyləşmirsiniz?

Ziba əli ilə alnını tutub:

– Mən elə səhərdən-axşamacan otururam də, – dedi və səhərdən axşamacan bu işlə məşğul olmağına baxmayaraq, Gündüz Kərimbəyli ilə üzbəüz oturdu.

Kiçik leytenant həyət pəncərəsinin sürahisinə söykənib ayaq üstə dayandı.

Ziba yenə alnını ovuşdura-ovuşdura, öz-özünə danışırmış kimi ağlamsındı:

– Işimə bax mənim, ay Allah, gücümə bax! Camaat kefdə-damaqda, mənim də evimə prokuror gəlir...

Gündüz Kərimbəylinin əvəzinə kiçik leytenant pərt oldu:

– Yaxşı danışmırsan, Ziba.

Ziba yenə nifrət dolu gözlərlə kiçik leytenantı təpədən-dırnağacan süzüb dedi:

– Sən kəs! Pişik kimi gəlib adamın başının üstünü almağı bilirsən... Dayan bir!

Zibanın bənzətməsi kiçik leytenantı təbdən çıxartdı:

– Nədi, Cəbiyə deyəcəksən?

Ziba bu sözlərdən lap yandı-yaxıldı:

– Sən get bacın Gülyazın dərdini çək ki, əri şəhərdə qızlarla kef eləyir!

Gündüz Kərimbəyli kiçik leytenanta baxdı və Həsənzadə bu baxışlar altında ağzını yummağa məcbur oldu.

Onun susmasını Ziba özü bildiyi cür yozdu, yəni, bunu üstünlüyü hesab eləyib, fürsəti fövtə vermədi, qabaqdan gəlmişliklə çığırmağa başladı:

– Nədi? Nə böyük iş görmüşəm! Saatdı, tapmışam, sonra da istəmişəm satım! Cibgirlik eləməmişəm ki?!

Gündüz Kərimbəyli qəribə bir sakitliklə soruşdu:

– Harda tapmısız?

Ziba kiçik leytenanta işarə edib:

– Demişəm də ona, – dedi. – Yazdım da hamısını bir-bir! Qol da çəkdirib mənə!.. Nədi, savadı çatmayıb, pis yazıb?

Gündüz Kərimbəyli eyni sakitliklə dedi:

– Mənə də deyin.

Onun sakitliyi və bu sakitlikdəki qətiyyət Zibaya da sirayət etdi və arvad bu dəfə adam kimi cavab verdi:

– Bu gün tapmışam. Tapdım, elə orada da satmaq istədim ki, bu... – Ziba kiçik leytenanta baxıb yağlı bir söz deməkdən özünü güclə saxladı, – bu... aldı başımın üstünü..

– Bəs qabını neylədiniz?

– Hansı qabını?

– Saatın qabını. Meşindən balaca qabı olmalı idi.

– Hə, qabını... qabını tulladım də, uşaq deyiləm ik, saatqabı oynadam!..

– Hara tulladınız?

– Nə bilim, hara tulladım? Vağzalda adam bəyəm bilir ki, nəyi hara tullayır?

Gündüz Kərimbəyli ayağa qalxıb nəinki Zibanın, hətta kiçik leytenantın belə gözləmədiyi bir sərtliklə:

– Burda sizinlə söhbətimiz baş tutmayacaq, Ziba xanım! – dedi. – Söhbətimizi prokurorluqda davam etdirərik.

Zibanın gözləri kəlləsinə çıxdı:

– Niyə tuturlar məni? Neyləmişəm mən? Adam soymuşam?

Bir müddət araya sükut çökdü və bu sükutu mühüm işlər müstəntiqinin səsi pozdu:

– Saatını satmaq istədiyiniz adam öldürülmüşdür. Bilmirəm, sizin bundan xəbəriniz var, ya yox?! Amma yalan danışırsınız. Belə bir işdə yalan satmağın özü ağır cinayətdir.

Yenə araya sükut çökdü və bu dəfə Zibanın gözləri xalis heyvani bir qorxudan az qala hədəqəsindən çıxacaqdı. Gündüz Kərimbəyli diqqətlə ona baxırdı.

Ziba alnındakı dəsmalı dartışdırıb açdı və udquna-udquna:

– Mən yalan demirəm, – dedi.

– Siz yalan deyirsiz! Saatın qutusunu vağzalda hara atmısınız, özünüz də bilmirsiniz, hə? – Mühüm işlər müstəntiqi yəqin ki, özündən asılı olmayaraq səsini qaldırdı.

– Hə...

– Qutu nə rəngdə idi?

– Palçığa batmışdı... Çirkli idi, fikir vermədim mən rənginə... Yağır də, neçə gündü...

– Doğru dediyiniz söz də elə budur. Doğrudan da yağır neçə gündü... Amma həmin saatın heç bir qutusu olmayıb! Siz də nə palçığa batmış, nə də palçığa batmamış qutu görə bilməzdiniz, hələ onu vağzalda harasa tullamağınız bir tərəfə!

– Necə görə bilməzdim?.. Özünüz dediniz də... – Və yalnız bundan sonra Ziba məsələni başa düşdü və məsələni başa düşməyilə də bayaq alnından açdığı dəsmalı gözlərinə sıxıb hönkürməsi bir oldu. – Niyə gəlmisiniz bura? Adam öldürəndi o? Məndən bir söz qopara bilməyəssiz!..

Mühüm işlər müstəntiqi qapıdan çıxdı, kiçik leytenant da onun ardınca getdi və onlar pilləkənlə həyətə düşüb küçəyə çıxana qədər yuxarıdan Zibanın hönkürtüsü eşidilirdi.

Bir müddət yanaşı addımladılar.

Yenə də əməlli-başlı yağmağa başlamışdı.

Gündüz Kərimbəyli kürkünün boynunu qaldırıb əllərini cibinə saldı və bir az getdikdən sonra Həsənzadə dilləndi:

– Ziba düz demir, yoldaş Kərimbəyli...

Gündüz Kərimbəyli gözlərini ayaqlarının altından çəkməyərək soruşdu:

– Nəyi?

– Mənim bacımın əri Moskvada aspiranturada oxuyur...

Gündüz Kərimbəyli kiçik leytenanta baxdı.

Həsənzadə əlavə etdi:

– Özü də tərbiyəli oğlandı...

XVII

Rayon prokurorluğunun bircə pəncərədən başqa, qalan bütün pəncərələrinin işığı sönmüşdü və bu gecə həmin işığı yanan otaqda iki nəfər üzbəüz oturmuşdu – mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli və cinayət axtarışı üzrə baş inspektor Cabbarov.

Gündüz Kərimbəyli qarşısındakı qovluqdan sənədləri götürüb bir-bir diqqətlə nəzərdən keçirirdi və bu dəm o, mühüm işlər müstəntiqindən daha çox kitabxanada oturub, dissertasiya işi üçün material toplayan cavan alimə oxşayırdı.

Kapitan Cabbarov gözlərini Gündüz Kərimbəylidən çəkmirdi və bu məşhur müstəntiqi bu dərəcədə məşğul edən sənədləri toplayıb Bakıdan gətirdiyi üçün indi yəqin özündən çox razıydı.

Nəhayət, mühüm işlər müstəntiqi sənədləri qovluğa yığdı, bir müddət kapitan Cabbarova baxdı və soruşdu:

– Bakıda havalar necədi?

Əlbəttə, cinayət axtarışı üzrə baş inspektor Gündüz Kərimbəylidən daha mühüm suallar gözləyirdi...

– Yaxşıdı... – dedi.

XVIII

Fəttah dayı bir ayağını altında büküb kürsüdə oturmuşdu və qəlyanını tüstülədə-tüstülədə deyirdi:

– Qoca nənəm vardı, Nabat qarı deyirdi ona böyük də, kiçik də, Nadiri taxtda görmüşdü, yüzü çoxdan keçmişdi! Qış vaxtı belə havalarda axşamlar yığılırdıq başına. Bilmirəm bu arvadın sinəsi dəryaydı-nəydi! Gecənin yarısına kimi nağıl danışardı. Məlikməmməddən tutmuş, ovçu Nəzərdən tutmuş, Şah Abbasın xalça toxumağınacan, danış ki, danışasan!.. Pəh...

Gündüz Kərimbəyli Fəttah dayı ilə üzbəüz oturub çay içirdi. Mürşüd də taxta kətildə oturub gözlərini dikmişdi dədəsinin ağzına və Fəttah dayının bu söhbətləri də onunçun yəqin elə Məlikməmməd nağılı kimi bir şey idi.

– Yaman da qorxaq idi arvad. Gecələr həyətə tək düşməyə qorxurdu. Qış keçirdi, yazda, yayda da axşamlar yığılırdıq başına ki, nağıl de. Nətər şeydisə, yazda-yayda nağıl deməklə arası yoxdu. Deyirdik ki, deməsən, gecələr çıxmarıq sənnən həyətə. Qalırdı naəlac, başlayırdı danışmağa... Indi fikirləşirəm ki, niyə heylə qorxudurduq o yazıq qarını... – Fəttah dayı gülümsəyib: – Ərə gedən qızın dili altda qənd gərək, qayınanası olan gəlinin dili altda fənd gərək, deyiblər!.. – dedi. – Dünyanın işləri beləmiş...

– O nağılları mən də bilirəm. – Bunu da Mürşüd dedi.

– Sən bilərsən də, sənə nə var ki!.. Indi hara baxırsan, Allaha şükür, nağıl kitabıdı!.. Hələ məktəbə getməmişdən oxumağı öyrənirsiz. Bəs bizə Nabat qocam danışmasaydı, nə biləcəydik?

– Mən də yaman nağılbazıydım uşaqlıqda. – Bunları da Gündüz Kərimbəyli dedi. – Bəzən səhərə kimi nağıl oxuyurdum. Atam acıqlanardı, gəlib otağın işığını keçirirdi ki, yatım, yorğanın altında əl fənərini yandırıb oxuyurdum...

Fəttah dayı:

– Eh!.. – dedi. – Keçər bu dövran, sənə də qalmaz, deyiblər... – Sonra soruşdu. – Atan da sağdı, bacıoğlu?

Gündüz Kərimbəyli dedi:

– Hə, sağdı.

– Mənim kimi qocafəndidi, hə? O nə sənətin sahibidi?

– Bəstəkardı.

Fəttah dayı da, Mürşüd də təəccüblə Gündüz Kərimbəyliyə baxdı, guya ki, Bakıdan gələn bu qonağın atası bəstəkar ola bilməzmiş.

Fəttah dayı tənbəkidən sapsarı saralmış baş barmağı ilə qəlyanının odluğunu bir-iki dəfə basıb tüstülədə-tüstülədə soruşdu:

– Yəni mahnı yazandı də?

– Mahnı, opera, balet, nə istəyirsiz! – Mühüm işlər müstəntiqi gülümsədi.

Birdən Mürşüd tapdı ki, qonaqlarının atası kimdi:

– Fəzli Kərimbəyli?

– Özüdür ki, var. – Atasının belə bir məşhurluğu Gündüz Kərimbəyliyə açıq-aşkar ləzzət verdi.

Fəttah dayı başını buladı və özünü saxlaya bilməyib dedi:

– Balam, bəs, sən nə əcəb belə bir sənət seçmisən özünə?

– Özün demirsən ki, dünyanın işləri belədi, Fəttah dayı? On il musiqi məktəbində oxumuşam, amma musiqi, oxumaqla deyil, vergiynəndi.

– Bəs, sənin bu işin vergiynən deyil?

Gündüz Kərimbəyli çiyinlərini çəkdi:

– Çətin sual verirsən, Fəttah dayı.

– Çətinliyə düşmənin düşsün. Niyə çətin olur?

– Cinayət elə şeydi ki, Fəttah dayı, həmişə təsadüf axtarır ki, açılsın, çünki yenə də sən deyən kimi, dünyanın işləri belədi. Cinayət təbiətə ziddi. Insan da təbiətin bir parçasıdı...

Fəttah dayı qəlyanını tüstülədə-tüstülədə bir müddət susdu, sonra sulu qarın döyəclədiyi pəncərəyə tərəf işarə etdi:

– Bizim bu rayon ki, var, bacıoğlu, balaca yerdi. Burda bir söz gizlətmək çətin işdi. Hamı indi sənnən danışır. Sözün də ki, bilirsən də, bacıoğlu, damarı olar, çəkərsən uzanar. Indi sən nə vaxt son qoyursan bu söz-söhbətə, inşallah?

Mühüm işlər müstəntiqi əlini ağzına aparıb əsnədi:

– Görək də, Fəttah dayı...

– Gec olsa yaxşıdı. – Bunu gözlərindən yuxu tökülən Mürşüd dedi.

Fəttah dayı təəccüblə oğluna baxdı.

Gündüz Kərimbəyli soruşdu:

– Niyə?

– Çünki siz də o qədər çox qalarsız burda.

Gündüz Kərimbəyli bərkdən güldü və ayağa qalxıb Mürşüdün qıvrım saçlarını qarışdırdı.

Fəttah dayı da ayağa qalxıb başını bulaya-bulaya:

– Yaman gimgəbazdı bizim bu gədə, – dedi. – Adama azarı var. Mən də elə beləydim uşaqlıqda. – Sonra Mürşüdə işarə elədi. – Dur, dur gedək, az qalıb gecə yarı ola.

Mürşüd ayağa qalxdı:

– Gecəniz xeyrə qalsın.

– Xeyrə qarşı get, Mürşüd kişi.

Fəttah dayı da qapıdan çıxı-çıxa:

– Yat, – dedi. – Bu gün heç öskürmədin, düzəlirsən deyəsən.

Gündüz Kərimbəyli:

– Qızılmış sənin əllərin, Fəttah dayı. – dedi.

– Eh, qızıldansa, çarıq yaxşıdı, bacıoğlu. Çünki qızıldan çarıq geysən, adı çarıqdı, qızıl deyil. Gecən xeyrə.

– Sağ ol, Fəttah dayı.

Fəttah dayı otaqdan çıxıb qapını ardınca örtdü.

Gündüz Kərimbəyli pəncərəyə yaxınlaşıb çölə baxdı.

Rayonun işıqları tamam sönmüşdü.

XIX

Zibagilin darvazasından bir nəfər çıxıb şıdırğı yağan sulu qarın altında addımlamağa başladı.

Qaranlıqda onu tanımaq mümkün deyildi.

Bir azdan o, gedə-gedə sırıqlısının cibindən bir siqaret çıxarıb yaş olmasın deyə ovcunda tutdu, sonra bir an ayaq saxlayıb kibritlə siqareti yandırdı.

Kibrit çöpünün bir anlıq işığında Cəbinin sifəti göründü.

Sonra Cəbi iti addımlarla yoluna davam etdi.

XX

Neçə müddətdən bəri rayonda birinci dəfə idi ki, gün çıxmışdı, elə bil ki, günün beləcə çıxması rayondakı bütün taxtapuşlara, binalara, küçələrə bir şadlıq gətirmişdi və elə bil ki, küçələrdəki çılpaq ağaclar da indi belə bir gün şadlığının içində idi.

Neçə müddətdən bəri rayonun yuxarısındakı uca dağlar da birinci dəfə idi ki, beləcə aydın görünürdü və o dağların başındakı qar da indi günün şüaları altında gümüş kimi parıldayırdı.

Içi su dolu vedrəyə salıb çıxartdığı əsgi ilə böyük yük maşınının kuzovunu yuyub təmizləyən yaşlı bir sürücü dedi:

– Əcəb gün çıxıb. Yaxşıca havadı...

Öz maşınının pəncərə şüşələrini silən Cəbi, işindən ayrılmayıb:

– Hava da adam kimidir, – dedi. – Etibar yoxdu ona...

– Adamlar yəni belə etibarsızdı? – Bu sualı gəlib Cəbinin maşınının yanında dayanan mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli verdi.

Cəbi ona baxdı və yəqin ki, məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşdü. Gündüz Kərimbəylini başdan-ayağacan süzüb elə bil ki, birinci dəfədən necə adam olduğunu bilmək istədi, sonra əllərini əsgi ilə silə-silə soruşdu:

– Mənimlə işiniz var?

Gündüz Kərimbəyli kürkünün döş cibindən vəsiqəsini çıxarıb ona tərəf uzatdı. Cəbi vəsiqəyə baxmadı:

– Lazım deyil, – dedi. – Bilirəm, Bakıdan gələn müstəntiqsiniz. Görən kimi tanıdım sizi. Gözləyirdim...

Məlum məsələ idi ki, Cəbi bu məlumatları Zibadan toplamışdı.

– Tələsmirsiz?

Cəbi saatına baxıb:

– Tələsirəm, – dedi. – Kəndə gedib gəlməliyəm.

– Kəndə nə vaxt gedib gəlməlisiniz?

– Bir saata gedib qayıdaram, yaxındadı.

– Məni də özünüzlə götürün. Belə havada bir saat gəzməyin özü də savab işdi.

Cəbi bu dəfə açıq-aşkar tutuldu və çiyinlərini çəkdi:

– Necə bilirsiz...

Mühüm işlər müstəntiqi xüsusi bir dəvət gözləmədən qalxıb kabinədə oturdu. Cəbi də öz yerinə qalxdı və içəri tərəfdən şüşəni silə-silə təkrar etdi:

– Köhnə dəyirmanın yanında beş dəqiqəlik işim var...

– Eybi yox, gözləyərəm.

– Yolun üstündədi elə...

– Cəbi narahat idi.

Motor işə düşdü və maşın qarajdan çıxdı.

Gündüz Kərimbəyli qarşısındakı şüşədən küçəyə baxa-baxa gülümsəyib:

– Siz mənim sualıma cavab vermədiz, – dedi.

Cəbi təəccüblə yol yoldaşına baxdı:

– Hansı sualınıza?

– Adamların etibarsızlığı barədə.

Bu dəfə Cəbi də gülümsədi:

– Hə... Olur də, görürsən ki, birini Allah kimi tanıyırsan, peyğəmbər bilirsən, sonra məlum olur ki, çaqqalın biridi...

– Bir nəfər olar, amma hamı yox də. Necə bilirsiz?

– Bir nəfər də adamdı də...

Maşın rayonun küçələri ilə gedirdi və Gündüz Kərimbəyli şüşədən baxa-baxa heç nə demirdi və belə bir sükut görünür ki, Cəbinin ürəyindən deyildi, hövsələdən çıxarırdı onu; nəhayət o özü dilləndi:

– Bilirəm, – dedi. – Zibadakı saata görə mənimlə yolyoldaşlığı edirsiniz indi...

Gündüz Kərimbəyli gülümsəyib:

– Necə deyərlər, – dedi. – Həm ziyarət, həm ticarət...

Cəbinin isə daha gülümsəməyə halı yox idi.

– O, tapmayıb saatı, mən tapmışam, vermişəm ona. Belə olmaz?

– Niyə olmur? Əgər, doğrudan da, belədisə, olar.

– Əgər, doğrudan da, belə deyilsə, nə olar bəs? Adamsoyan olaram mən, adamöldürən olaram?

Mühüm işlər müstəntiqi cavab vermədi; güman ki, o, Cəbini daha yaxşı tanımışdı: Cəbi özü nəyi lazım bilirdisə, danışacaqdı, qalanlar isə sonranın işi idi.

Maşın rayondan çıxıb hələ qurumamış asfalt yolla getməyə başladı. Yolboyu uzanan elektrik məftillərinə tək-tək, hərdən ikisi bir yerdə, qarğalar qonmuşdu və bu saat bu qarğalar da elə bil ki, günün altında qızına-qızına dünyanın işləri barədə fikirləşirdi.

Cəbi sükan arxasında qurcalanıb, guya ki, yerini rahatladı və dedi:

– Düzdü, əhmədi-biqəmliyim olub, dünyanı vecimə almamağım olub, yeməyi-içməyi xoşlayıram, bəzən hətərən-pətərən danışmağım da var, at keçməz işlərim də var, amma nə adam soya bilərəm mən, nə də ki, adam öldürə bilərəm...

Mühüm işlər müstəntiqi cavab vermədi.

– Bilirəm fikirləşirsiz ki, Cəbi bildiklərinin hamısını demir.

Maşın çayın üstündəki körpüdən keçib, çılpaq budaqları sallanmış söyüdün yanında dayandı.

Cəbi yoldan yüz-yüz on metr aralıdakı köhnə dəyirmanı göstərib dedi:

– Bu saat gəlirəm. Beş dəqiqəlik işim var orda. – Sonra mənalı-mənalı gülümsədi. – Cəbi təmiz oğlandı...

O, motoru söndürüb aşağı düşdü və yolun kənarındakı kolluqların arası ilə dəyirmana tərəf getdi.

Mühüm işlər müstəntiqi də maşından düşüb körpüyə tərəf gəldi və iki əli ilə körpünün taxta sürahisindən yapışıb çaya baxdı.

Çay köpüklənə-köpüklənə axıb meşənin içində çılpaq ağacların, kolların arasında yox olurdu. Meşənin yuxarı tərəfindəki dağların ətəkləri bomboz idi və bu saat həmin bozluq da elə bil ki, günün şüalarından ləzzət alırdı. Dağların başındakı qar isə öz soyuq tənhalığının hündürlüyündən gümüş kimi parıldayırdı. Yolboyu uzanan və çayın da üstündən keçən elektrik məftillərinə qonmuş qarğalar da tərpənmir və elə bil ki, bu qəfil çıxmış günün şüalarından məst olub mürgü döyürdü.

Mühüm işlər müstəntiqi körpüdən aralanıb yenə maşına tərəf gəldi və gözlərini qıyıb günə baxdı, sonra elə bil ki, yaxşıca bir rahatlığın ləzzətini qabaqcadan hiss edirmiş kimi, qollarını geniş açıb ləzzətlə gərnəşdi və bu dəfə Cəbinin getdiyi köhnə

dəyirmana tərəf baxdı – köhnə dəyirman elə bil ki, həm köhnəliyindən, həm də daha işə-gücə yaramadığından çölün düzündə tək-tənha öz axırını gözləyirdi.

Və bu zaman elə bil ki, dəyirmanın arxasından bir kölgə ötüb meşəlikdə yox oldu.

Bu kölgə mühüm işlər müstəntiqinin nəzərindən yayınmadı və o, daha artıq bir diqqətlə köhnə dəyirmana tərəf baxdı.

Elə bil ki, bu adi kölgənin beləcə qəflətən görünüb itməsiylə bu yerləri xoflu bir intizar bürüdü.

Gündüz Kərimbəyli açıq-aşkar narahat idi və o, eyni diqqətlə köhnə dəyirmana tərəf baxa-baxa əlini qaldırıb kabinkanın qapısını açdı və maşının əvvəlcə qısa, bir müddətdən sonra uzun siqnalı çayın şırıltısını üstələyib bu meşəyə, bu dağlara səs saldı.

Köhnə dəyirmanda nə bir adam göründü, nə də ordan bir səs-səmir gəldi.

Gündüz Kərimbəyli əvvəlcə asta addımlarla, sonra daha cəld hərəkətlə kol-kosun arası ilə köhnə dəyirmana tərəf gəldi və dəyirmanın qapısı ağzında dayanıb çağırdı:

– Cəbi!

Dəyirmandan səs gəlmədi. Mühüm işlər müstəntiqi ayağı ilə qapını itələyib içəri girdi. Qapı cırıldadı və bu qapı cırıltısında bu an bir müdhişlik vardı. Gündüz Kərimbəyli keçib dəyirmanın içinə girdi və bir göz qırpımında əlini atıb döşündən tapança çıxartdı.

Cəbi taxta pilləkənin üstünə düşüb qalmışdı. Onun sol kürəyinə sancılmış bıçağın dəstəsi dəyirmanın balaca pəncərəsindən düşən işıqda parıldayırdı. Cəbinin gözləri elə bil ki, dünyanın işlərinə matı-qutu qurumuş kimi geniş açılmış və beləcə də bərələ qalmışdı. Onun ağzı açıq idi və ağzından axan qan sırıqlısının ətəklərini, taxta pilləkəni büsbütün qırmızıya boyamışdı.

Gündüz Kərimbəyli bircə anın içində bu bomboş dəyirmanı gözdən keçirib pilləkənə atıldı, sonra pəncərəyə yaxınlaşdı; taxtası çürümüş bu şüşəsiz pəncərə o qədər balaca idi ki, buradan girib-çıxmaq mümkün deyildi.

Gündüz Kərimbəyli həyətə çıxdı və dolanıb bayır tərəfdən pəncərənin yanına gəldi, diqqətlə ətrafa baxdı: dörd tərəfdə çılpaq ağaclar idi və indi burada adam axtarmaq yəqin ki, mənasız idi.

O, bir neçə an beləcə dayandı və hara gedəcəyini bilmədi, sonra sürətlə maşına tərəf qaçıb kabinkaya atıldı və kabinkaya atılmağı ilə də maşını işə salmağı bir oldu.

Maşın dairə vurub rayona tərəf götürüldü.

Maşın sürətlə rayonun küçələri ilə getdikcə, orda-burda oynaşan uşaqlar, küçədən keçib gedənlər təəccüblə onun arxasınca baxıb yəqin fikirləşdilər ki, nə olub belə görəsən, Cəbinin maşınını başqası sürür və elə də sürür ki, elə bil, daldan onu cin qovur.

Kiçik leytenant Həsənzadə də portfelini yellədə-yellədə gedirdi və o da təəccüblə maşının ardınca baxıb addımlarını yeyinlətdi.

Gündüz Kərimbəyli maşını Imaşgilin həyət qapısı ağzında saxlayıb aşağı atıldı və qapını itələyib həyətə girdi.

Imaş bellə həyətdəki nar ağacının dibini yumşaldırdı və o, əl saxlayıb birdən-birə bu cür nagah peyda olmuş mühüm işlər müstəntiqinə baxdı, sonra çəpərdən görünən maşına nəzər saldı və rişxənd eləməkdən özünü saxlaya bilmədi:

– Bəs, Ziba hanı? – deyib gülümsədi. – Cəbi yoxdu maşında, heç olmasa, Ziba oturaydı də...

Əlbəttə, bu saat hiss olunurdu ki, mühüm işlər müstəntiqi Imaşın beləcə rişxənd edə-edə həyətdə işdə-gücdə olacağına bir o qədər də əmin deyildi.

Və elə bil birdən-birə hər şey onun üçün aydın oldu. O, heç nə deməyib geri döndü və yenidən kabinkaya sıçrayıb maşını yerindən tərpətdi.

Imaş bu məsələdən bir mətləb qanmayıb işinə davam etdi.

Maşın sürətlə gedib vağzalın qabağında dayananda daha aşağı düşməyə bir ehtiyac yox idi. – Zibanın peraşki köşkü kimsəsiz idi və sobadan da isti peraşkinin buxarı qalxmırdı.

Maşın yenə də yerindən götürüldü və bu dəfə rayonun küçələrindən ötüb Zibanın evinin qabağında dayandı. Gündüz Kərimbəyli aşağı atıldı, darvazanı itələyib açmaq istədi, amma darvaza bağlı idi. Gündüz Kərimbəyli yuxarı boylanıb evin pəncərəsinə tərəf baxdı, sonra qapını bir neçə dəfə döyəclədi.

Yoldan ötənlər ayaq saxlayıb gah Cəbinin maşınına, gah da tanımadıqları bu adama baxırdılar və onun tələsik hərəkətlərindən yəqin başa düşürdülər ki, nə isə bir iş var bu işin içində.

Mühüm işlər müstəntiqi qapını bu dəfə daha artıq bir təkidlə döyəclədi.

Əlində içi dolu zənbil tutub, güman ki, bazardan qayıdan yaşlı bir arvad:

– Yoxdu Ziba evdə! – dedi. – Indicə aşağı düşürdü, çay qırağına tərəf.

Gündüz Kərimbəyli bu sözləri deyən arvada baxdı və əvvəlcə elə bil ki, arvadın dediklərinin mənasını yaxşı başa düşmədi, sonra daha da tələsik kabinkaya sıçradı; maşın yerindən götürüldü.

Maşın rayondan çıxıb torpaq yolla çaya tərəf getdi və meşənin kənarında dayandı.

Bu o yerlər idi ki, mühüm işlər müstəntiqi, Fazil müəllimlə və Səadətlə burada rastlaşmışdı.

O, maşından atılıb çılpaq ağacların arası ilə çay boyu irəlilədi və bu saat Gündüz Kərimbəyliyə baxan bir kəs heç şübhə etməzdi ki, dörd bir tərəfdə quş da uçsa onun gözündən yayınmayacaqdı.

Və nəhayət, o, böyük bir palıd ağacının yanında dayanmış Zibanı gördü. Ziba qəribə bir kədərlə başı qarlı dağlara tərəf baxırdı və bu saat günün şüaları altında o başı qarlı dağlar elə bil ki, bu arvadın gözlərindəki kədərə biganə deyildi.

Mühüm işlər müstəntiqi kolların, quru budaqların arası ilə daha sürətlə irəliləyərək qəflətən nəsə görüb bərkdən qışqırdı:

– Ziba!

Zibanın gözlərini dağlardan çəkib bu gözlənilməz qışqırığa tərəf dönməsi ilə iri bir bıçağın bir göz qırpımında palıdın yoğun gövdəsinə sancılması bir oldu; Ziba qışqırığa tərəf bircə an gec dönsəydi, iş işdən keçəcəkdi.

Arvad bu dəfə dəhşət dolu nəzərlərlə palıdın gövdəsində hələ də dəstəyi titrəyən bıçağa baxdı.

Gündüz Kərimbəyli isə artıq özünü kolların, ağacların arasına atıb bıçaqatanın ardınca qaçırdı.

Bıçaqatan adamın ağaclar arasında hərdən kürəyi, hərdən başı görünürdü və bu saat onu beləcə qovan, təbii ki, mühüm işlər müstəntiqinin səsi idi.

Gündüz Kərimbəyli qışqırdı:

– Dayan! Dayan deyirəm sənə!

O, sağ əlində tapança tutmuşdu, sol əli ilə quru budaqlar gözünə girməsin deyə özünə yol açırdı.

– Dayan!

Sonra o, qaçan adamın başı üstən dalbadal iki güllə atdı və daha artıq bir inadla caniyə yaxınlaşmağa başladı.

Bıçaqatan adamın sürəti yavaş-yavaş azalırdı və onun tez-tez nəfəs almasından, tövşüməsindən hiss olunurdu ki, bir atımlıq barıtı qalıb. Birdən o, qəflətən ayaq saxladı və bir anın içində əyilib haçansa qalanmış köhnə ocaq yerindən tutarlı bir kösöv götürdü, geri çevrildi və geri çevrilməyi ilə kösövü Gündüz Kərimbəyliyə tərəf vıyıldatmağı bir oldu.

Və biz də, ancaq indi onu görüb tanıdıq.

Bu adam Fəttah dayı idi.

Kösöv zərblə Gündüz Kərimbəylinin sağ əlinə dəyib tapançanı ağacların dibinə saldı və elə bil ki, Fəttaha təzədən güc gəldi. O, ağ saqqalına yaraşmayan bir sıçrayışla Gündüz Kərimbəylinin üzərinə atılıb:

– Boğacağam səni, köpəkoğlu! – dedi. – It kimi gəbərdəcəyəm səni!

Və o, doğrudan da, iki əli ilə mühüm işlər müstəntiqinin boğazından yapışıb bütün ağırlığını onun üstünə saldı; Gündüz Kərimbəyli arxası üstdə yerə yıxıldı və onun sifətinin damarları şişdi, gözləri qızarıb qanla doldu.

Fəttahın gözlərindən od, alov tökülürdü, kin-küdurət, qəzəb tökülürdü, elə bil ki, neçə illərdən bəri ürəyində gizlincə saxladığı, gizlincə onu yandırıb-yaxan adam boğmaq ehtirası birdən-birə üzə çıxmışdı və bu alışıb-yanan ehtiras dolu gözlərdə indi bir təntənə şovqü oynayırdı.

Lakin, Gündüz Kərimbəyli bütün gücünü toplayıb ayağı ilə Fəttahı öz üzərindən ata bildi; bu dəfə Fəttah arxası üstə yerə sərildi, amma Gündüz Kərimbəyli onun üzərinə atıla bilmədi. Fəttah tez üzü üstə çevrilib ayağa qalxdı və iki əlini birləşdirib, balta ilə odun yarırmış kimi, var gücü ilə Gündüz Kərimbəylinin boynuna vurdu. Bu zərbə Gündüz Kərimbəylini sarsıtdı, o, arxasını vələs ağacının gövdəsinə söykəyib qaldı və Fəttah başını bədəninə qısıb bir az yanpörtü irəli sıçradı, bu dəfə də var gücü ilə Gündüz Kərimbəylinin qabırğalarının arasına kəllə vurdu. Gündüz Kərimbəylinin sinəsindən bir inilti qopdu və o, əlləri ilə mədəsini tutub aşağı əyildi. Fəttah:

– It balası! – deyib onun boynunun ardına güclü bir zərbə ilişdirdi; Gündüz Kərimbəyli dizləri üstə yerə çökdü; Fəttah üçüncü dəfə zərbə vurmağa hazırlaşırdı, amma gözü beş-on metr aralıdakı palıdın dibinə düşmüş tapançaya sataşanda bir an əl saxlayıb tapançaya tərəf atıldı və bu zaman mühüm işlər müstəntiqi cəld bir sıçrayışla onun ayaqlarından yapışdı, Fəttah üzü üstə yerə sərildi. Gündüz Kərimbəyli eyni cəldliklə onun üstünə atılıb sağ qolunun dirsəyi ilə ilan boğurmuş kimi onun boynundan basdı: sol əli ilə Fəttahın çəkməsindən yapışıb yana gərdi və Fəttah üstünü xəzəl basmış palçığın içində çapalamağa başladı.

Dalbadal atılan üç güllə səsi eşidildi və elə bil ki, bu güllə səsləri ilə Fəttaha təzədən güc gəldi; o, bir həmlə ilə Gündüz Kərimbəylinin əlindən buraxılıb özünü irəli atdı və əvvəlcə palçığın içi ilə bir-iki addım imək̈ləyib sonra ayağa qalxdı və qaçmağa başladı.

Gündüz Kərimbəyli qarşısına çıxan ağac budaqlarına, kol-kosa ilişə-ilişə onun ardınca qaça-qaça:

– Dayan! – dedi. – Hara qaçacaqsan?!

Və elə bil ki, bu sözlərdəki həqiqəti Fəttah birdən-birə dərk etdi, yerində dayanıb geri döndü və nifrət dolu nəzərlərlə Gündüz Kərimbəyliyə baxdı; bu baxışlarda nifrətlə bərabər, bir ümidsizlik vardı və bu ümidsizliyin doğurduğu qorxu dəhşəti, daxili bir fəryad Fəttahın gözlərini böyütmüşdü.

O, axırıncı gücünü toplayıb sonuncu dəfə Gündüz Kərimbəylinin üstünə atıldı; bu həmlənin sonuncu olması, ölüm-dirim işi olması Fəttahın sinəsindən qopub gələn iniltinin yanğısından bilinirdi; elə bil ki, bu saat bütün dünya və o cümlədən, Fəttahın özünün də aqibəti bir tərəfə idi, Gündüz Kərimbəylini didib-parçalamaq, anasını ağlar qoymaq bir tərəfə.

Fəttah qabırğasının arasına dəyən zərbədən sarsılmadı, iki əlilə də Gündüz Kərimbəylini qamarlayıb altına basdı və ikisi də yerə – palçığın üstünə yıxıldı; Fəttah Gündüz Kərimbəylinin saçlarından yapışıb onun başını palçığa basmaq, nəfəsini kəsmək istəyirdi, mühüm işlər müstəntiqi isə iki əli ilə onun çənəsini yuxarı sıxır, bu fısıldayan qəzəbli sifəti üstündən rədd etmək istəyirdi.

Bu zaman bir əl Fəttahın kürkünün boynundan yapışıb onu qaldırdı və elə bil ki, Fəttah da birdən-birə süst düşüb asıla qaldı.

Prokuror Dadaşlı bir əli ilə onu qaldırıb, az qala, ayaqlarını yerdən üzəcəkdi və adamın heç ağlına gəlməzdi ki, bu həddən artıq kök və astagəl kişinin qolunda bu qədər güc var.

Gündüz Kərimbəyli hələ də nəfəsi tıncıxan prokuror Dadaşlının, müstəntiq Cabbarovun, kiçik leytenant Həsənzadənin bura nə vaxt gəlib çıxdıqlarını hiss etməmişdi və indi onlara elə baxırdı ki, elə bil başqa dünyadan gəlmiş adamlara baxır.

Sonra prokuror Dadaşlı Fəttahın kürkünün boynunu buraxdı və Fəttah yumşaq yeri üstə palçığa düşdü, eləcə də oturub qaldı.

Gündüz Kərimbəyli üz-gözünün palçığını silə-silə dikəlib Fəttahla üzbəüz oturdu və bir-bir prokuror Dadaşlıya, Cabbarova, Həsənzadəyə baxıb:

– Vaterlooda Blyuxerin köməyə gəlməsinə döndü bu!.. – dedi, sonra Fəttaha baxdı, sağ əlinin kösöv dəymiş barmaqlarını ovxaladı. – Güc varmış bunda!..

Fəttah da iki əli ilə, salavat çevirirmiş kimi, üzünü sildi və:

– Gərək gecəylə başını kəsəydim sənin! – dedi. – Qoyun başı kimi! – Həm də bu sözləri elə sakit dedi ki, bu adam qəssabının həvəsinin doğruluğuna heç kimin şübhəsi qalmadı.

Indi kənardakı şam ağacının yanında dayanıb onlara baxan Ziba da bu sözlərin həqiqət ola biləcəyinə qətiyyən şübhə etmədi.

Mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli gülümsədi və onun sifətinin ifadəsində neçə günlərin, bəlkə də neçə ayların, neçə illərin yorğunluğu, əziyyəti indi açıq-aşkar görünürdü; beləcə gülümsəyə-gülümsəyə də dedi:

– Səndən nə desən çıxar!... – Və necə deyərlər, acıdillik eləmək dilxoşluğundan özünü saxlamaq istəmədi. – Amma yaxşıca bankalayıb sağaltdın məni!

Fəttah:

– O da mənim səfehliyim! – dedi. – Hər adamın bir səhvi olur!... Səhv eləmişəm...

– Deyirdin ki, milyon-milyon fəttahlar gəlib-gedib bu dünyadan. Amma səndən tək-tək olub, Qurd Cəbrayıl!

Fəttah gözlərini qıyıb diqqətlə mühüm işlər müstəntiqinə baxdı və dedi:

– Əvvəldən gözüm su içmirdi səndən!.. Yaşından ki, cavan göründü adam, heç xoşlamıram onları... Amma Qurd Cəbrayıllığı sübut eləyəsən gərək!

– Eləyərik, eləyərik!... Barmaqlarının izindən tutmuş, nə istəsən, qoyacayıq qabağına. Başını kəsdiyin adamların arvad-uşağıyla da üzləşdirəcəyik səni...

Araya sükut çökdü və onsuz da, bütün işlərdən bir şey başa düşməyən prokuror Dadaşlı matdım-matdım gah mühüm işlər müstəntiqinə, gah da Fəttaha baxırdı.

Gündüz Kərimbəyli isə səhərdən bəri cınqırını çəkməyən Həsənzadəyə baxıb gülümsədi:

– Siz gətirdiz bu camaatı, hə? Küçədə mən gördüm sizi bayaq. Belədir bizim işimiz, yoldaş leytenant, mənim, sizin, hamımızın. Görürsüz də, kimlərə rast gəlirik hərdən?... Müharibə vaxtının quldurudu bu, Cəbrayıldı adı, Qurd Cəbrayıl deyirmişlər. Bütün Qarabağ dad deyərmiş əlindən. Sonra da qaçıb gəlib burada məskən salıb, bıçaq atmağıyla məşhuruymuş. Çox qan axıdıb. Atdığı bıçaqla Mahmud Qəmərlinskini də bir dəfə arxadan vurub beləcə. Budəfəki ikinci sınaq idi. Belədi işlər, leytenant!.. Mahmud Qəmərlinski pensiyaya çıxandan sonra iş başında həlak olub.

Gündüz Kərimbəyli bir müddət susdu və yenə də sağ əlinin barmaqlarını ovxaladı, görünür, Fəttahın atdığı kösöv əlini əməlli-başlı əzmişdi. Sonra Fəttaha baxa-baxa dedi:

– Cabbarovun nazirliyin arxivindən gətirdiyi sənədlərdən hiss etdim ki, Qurd Cəbrayılın işidi bu. Beləcə bıçaq atmaq onun işidi. Vaxtıyla Mahmud Qəmərlinskinin yaralanıb sağaldıqdan sonra öz əli ilə yazdığı izahatı da oxudum. Amma bilmirdim ki, Qurd Cəbrayıl kimdi, hansıdı... Budu, yoxsa... – Gündüz Kərimbəyli sözünün ardını deməyib prokuror Dadaşlıya müraciət etdi. – Imaşa niyə bir iş düzəltmirsiz, yoldaş Dadaşlı?

Prokuror Dadaşlı səhərdən bəri birinci dəfə ağzını açdı və:

– Ərizə verib pensiyaya çıxacağam mən... – dedi. – Mənimki bundan sonra kitab oxumaqdı, prokurorluq deyil! Konstitusiya müddətim gəlib çatır onsuz da...

Mühüm işlər müstəntiqi, elə bil, onun sözlərini eşitmədi:

– Sizin «nə üçün?» – sualınızın cavabı isə çox sadədir, prokuror. Imaş da, Fazil müəllim kimi, istəmirdi bacısının adı dilə düşsün. Ona görə danırdı vağzalda olmağını. Həm də... Həm də «Ilanvuran ala çatıdan qorxar» – deyiblər. Belə deyiblər, Qurd Cəbrayıl?

Fəttah baxdı, baxdı və:

– Elə deyiblər, – dedi.

Gündüz Kərimbəyli sözünə davam etdi:

– Imaş bilirdi ki, Fazil müəllimin Bakıda nişanlısı var, qorxurdu ki, Fazil onun bacısını aldada. Bilirdi ki, onun babası bu məsələdən ötrü buraya gələcək. Vağzalda gəlib öz gözləriylə görmək istəyirdi, Fazilin sözlərinin doğruluğunu bilmək istəyirdi...

Sonra Gündüz Kərimbəyli yenə də kiçik leytenant Həsənzadəyə baxdı:

– Bilmək istəyirsiniz necə olub bütün bu işlər, leytenant? Qurd Cəbrayıl necə öldürüb Mahmud Qəmərlinskini, həmin Mahmud Qəmərlinskinin ki, bir vaxt Qurd Cəbrayılın dəstəsini darmadağın etmişdi, bilmək istəyirsiz?

Fəttah, daha doğrusu, Qurd Cəbrayıl yenə mühüm işlər müstəntiqinə baxdı və bu saat o, qətiyyən şübhə etmirdi ki, yaşından xeyli cavan görünən bu bəstəkar oğlu, doğrudan da, hər şeyi bilir; sonra çox gözlənilməz bir hadisə baş verdi: Fəttah əlini aparıb ağzındakı diş protezini çıxartdı və onun damaqları bir-birinə yapışanda xalis qoca çaqqala oxşadı.

– Belə olub əhvalat, leytenant, qulaq asın... – dedi. Gündüz Kərimbəyli və elə bil ki, onun sözlərinə qulaq asan Fəttah da bir neçə gün bundan əvvəlki həmin gecə görüşünə qayıtdı...

... Sulu qar dayanmaq bilmirdi və paltosunun boynunu qaldırıb şlyapasını gözünün üstünə çəkmiş Mahmud Qəmərlinski yanında addımlayan Fazilə nəsə deyə-deyə gəlirdi.

Rayonun küçələri qaranlıq və kimsəsiz idi.

Onlar kitab mağazasına yaxınlaşanda, Fəttah mağazanın arakəsməsində taxta kətildə oturub qəlyanını tüstülədə-tüstülədə əllərini elektrik plitəsinin cərəyandan qızarmış məftillərinin üstünə tutmuşdu və o bu soyuq gecədə kiminsə gəldiyini hiss edib mağazanın qapısından küçəyə boylandı, Fazillə babası onun yanına gəlib çatanda:

– Salam, a müəllim, – dedi. – Gecə vaxtı xeyir ola belə?

Fazil dedi:

– Salam, Fəttah dayı. Babam gəlib Bakıdan.

Fəttah:

– Xoş gəlib, səfa gətirib, – dedi və Mahmud kişiyə baxdı.

– Çox sağ olun. – Bunu da Mahmud kişi dedi və elektrik plitəsinin zəif işığında Fəttahın sifətini güclə sezdi.

Onların baxışı cəmi bir an toqquşdu, sonra Fəttah başını içəri saldı, Mahmud kişiylə nəvəsi də yoluna davam etdi. Və bütün yolboyu Mahmud kişi ancaq bunu soruşdu:

– Nədi dedin adı bu kişinin?

– Fəttah dayıdı. Kitab mağazasının qarovulçusudu. Oğlu bizdə oxuyur.

Sonra onlar Ayna xalanın açdığı qapıdan həyətə girib pilləkənlə ikinci mərtəbəyə, Fazil müəllimin otağına qalxdılar.

Elə bil ki, Mahmud kişinin fikri özündə deyildi və o, pəncərəyə yaxınlaşıb bir müddət bayırın qaranlığına baxdı, sonra əlini paltosunun, pencəyinin yaxasından sinəsinə salıb ürəyinin üstünü ovuşdurdu, nəvəsinə sarı dönüb nəsə dedi, Fazil nəyəsə etiraz etdi və nəhayət, Mahmud kişi yenə elə-eləcə əynindən çıxartmadığı paltosunun boynunu qaldırıb aşağı düşdü, küçəyə çıxdı.

O, asta addımlarla boş və kimsəsiz küçələrlə addımlaya-addımlaya gəlib kitab mağazasının qabağına çatdı.

Fəttah qapının ağzında ayaq üstdə dayanıb qəlyanını tüstülədirdi və elə bil ki, Mahmud kişinin bu gəlişini gözləyirdi.

Onlar bir müddət üzbəüz dayanıb bir-birinə baxdılar.

Sonra Mahmud kişi:

– Səhərdən fikirləşirdim ki, sən deyilsən, bəlkə səhv edirəm, – dedi. – Sağ qalmışam mən. Görürsən də.

Mahmud kişi bu sözləri dedi və elə bil ki, neçə illər bundan əvvəlki son görüşləri onların ikisinin də gözlərinin qabağından gəlib-keçdi. Iyirmi-otuz il bundan əvvəlki son görüş...

...Qurd Cəbrayıl dağın döşündəki sıldırım qayaların arası ilə çapırdı və tez-tez arxaya çevrilib baxırdı; arxadan gələn atlı Mahmud idi və o Qurd Cəbrayılı qovduqca, atının ayaqlarının altından çınqıl qopub ətrafa səpələnirdi.

Qurd Cəbrayıl böyük bir qayanın başına fırlanıb atın yüyənini çəkdi və at yüyənin tarımlığından boynunu az qala ikiqat yana əyib qabaq ayaqlarını qaldırdı; Qurd Cəbrayıl atın belində qayanın dibinə qısıldı.

Mahmud çapıb qayanı keçdi və o, bir balaca aralanan kimi, Qurd Cəbrayıl sağ əlində hazır tutduğu iri bıçağı qaldırıb arxadan bir göz qırpımında Mahmuda tərəf atdı; bıçağın kürəyinə sancılması ilə Mahmudun atın belindən yerə sərilməsi bir oldu.

Sonra o, güclə başını qaldırıb qızarmış və genişlənib, az qala, hədəqəsindən çıxacaq gözləri ilə qayanın dibindən çıxmış Qurd Cəbrayıla baxdı, sonra da əllərini yerə basıb qolları əsə-əsə dizləri üstə dayandı, gücdən boğazının, üz-gözünün damarları şişdi, dodaqları səyriyə-səyriyə dedi:

– Arxadan vurursan, Qurd! Kişi arxadan vurmaz!

– Sən kişi niyə olursan?! – dedi Qurd Cəbrayıl. – Adam izləyən itsən sən, indi gəbər, köpəkoğlu! Milsanerlərin, geroyların indi gəlsin köməyinə, görüm necə gəlir!

Və Mahmud daha bu sözləri eşitməyib üzü üstə yerə sərildi.

Qurd Cəbrayıl ata yağlı bir şallaq ilişdirib çapdı və bir azdan qayaların arasında görünməz oldu...

– ...Mən sağ qaldım, – Mahmud kişi dedi, – amma elə bilirdim sən itib-batmısan çoxdan, amma sağmışsan sən də... – Mahmud kişi çevrilib bayaqkı ağır addımlarla geri qayıtdı.

Fəttah bir müddət elə-eləcə kitab mağazasının qapısı ağzında dayandı, sonra tələsik küçəyə çıxıb Mahmud kişinin ardınca getdi və ona on-on beş addım qalmış gecə gözətçisi kimi cibində gəzdirdiyi bıçağı, bu işin köhnə ustası kimi zərblə atdı.

Mahmud kişi yerində dayandı, başını geri çevirib Fəttaha baxdı və nə isə demək istədi, amma bir söz deyə bilməyib uzuqoylu səkinin üstünə sərildi; paltonun üstündən kürəyinə sancılmış bıçağın dəstəyi qaranlıqda işıldadı.

Fəttah tələsik addımlarla ona yaxınlaşdı, əyilib baxdı və əvvəlcə bilmədi ki, neyləsin, sonra Mahmud kişinin qolundakı qızıl saata baxdı, tələsik saatı açdı, əlini onun paltosunun döş cibinə salıb portmanatını çıxartdı.

Və elə bu vaxt sulu qarın şırhaşırı içində Cəbinin kefli zümzüməsi eşidildi:

Gül açılanda yaz olur, bəh-bəh-bəh!
Kədərim, qəmim az olur, bəh-bəh-bəh!
Gözəldə işvə, naz olur, bəh-bəh-bəh!
Gəl, gəl, gözəl yar, sevirəm səni!

Cəbi tini burulub alışıb-yanan gözləriylə onu gözləyən Fəttahı gördü, yerə yıxılmış adam qaraltısına baxdı və güclə ayaq üstə dura-dura dedi:

– Bu nədir a, Fəttah dayı, indi də piyanları daşıyırsan ayıltmaya?

Fəttah ona yaxınlaşıb:

– Gir, gir evinə! – dedi. – Sənnik bir iş yoxdu!

– Qoy görüm kimdi ki, o elə, ceyran südünün qədrini bilmir?

– Gir evinə, dedim sənə!

– Yox, a Fəttah dayı, canın üçün gərək görəm kimdi bu səfeh.

– Dedim ki, gir evinə!.. – Fəttah Cəbinin qolundan tutub darvazalarına sarı çəkdi.

Cəbi onun əlindən dartınıb:

– Vallah, görüm gərək kimdi o! – dedi.

Fəttah qızıl saatı Cəbinin ovcuna basdı:

– Al bunu! – dedi, – Qızıl saatdı, mən tapmışam, səninki olsun.

– Nədi? Qızıl saatdı? Mənə verirsən bunu, Fəttah dayı? Bu ki, Mirpaşanın kababxanasında ikigünlük kefin puludu!

– Hə, hə, sənə verirəm! Yeri, yeri, get gir evinə! – Fəttah Cəbinin qolundan çəkib darvazanın qapısından içəri saldı və Cəbi əlində tutduğu saata baxa-baxa bu dəfə vurnuxmadı, təzədən ləzzətlə zümzümə edə-edə həyətdən keçib pilləkənlə ikinci mərtəbəyə qalxdı:

Bülbul bağlarda səs salır: cəh-cəh-cəh!
Güllərin ətrini alır, bəh-bəh-bəh!
Musiqi səsi ucalır, cəh-cəh-cəh!
Gəl, gəl, gözəl yar, sevirəm səni!..

... Mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli ayaq üstə dayanıb, kürkünün ətəklərindəki palçığı təmizləyə-təmizləyə hələ də bayaqkı yerində oturub qalmış Fəttahdan soruşdu:

– Elə səhəri gün aldın Cəbinin başının üstünü? Saatı gizlət dedin, hə? Indi xatası var, mən tapmışam, sənə bağışlamışam, amma ölüymüş, kefli deyilmiş yerə yıxılan, saat da, deyəsən, onunkudu, hə? Qorxutdun onu yaxşıca? Yaxşı bacarırdın bunu...

Prokuror Dadaşlı əllərini paltosunun cibinə salıb:

– Bir də mənim kabinetimdəki sobanı yaxşı qalayırdı... – dedi.

Hamı Fəttahın haqqında keçmiş zamanla danışırdı.

Mühüm işlər müstəntiqi sözünə davam etdi:

– Cəbi aparıb saatı verdi Zibaya. Ziba da nəfsini saxlaya bilməyib satmaq istədi.

Bu yerdə Qurd Cəbrayıl özünü saxlaya bilmədi, iyrənc bir şeymiş kimi, başdan-ayağacan Zibanı süzüb:

– Toyuqca da ağlın yoxdu, səfeh qızı, səfeh! – dedi. – Sənin tamahın ucbatındandı bütün bu işlər!

Gündüz Kərimbəyli yenə sözünə davam etdi:

– Saat gəlib çıxdı bizə. Sən də bildin bunu, Cəbi dedi. Qorxdun yaman. Cəbini köhnə dəyirmana çağırdın, ağzından söz qaçmasın deyə, dəyirmanın pəncərəsindən bıçaq atıb onun da işini bitirdin...

Sonra Gündüz Kərimbəyli prokuror Dadaşlıya müraciət etdi:

– Cəbinin meyiti köhnə dəyirmandadı.

Və bu sözləri eşidəndə Zibanın gözləri az qaldı böyüyüb hədəqəsindən çıxsın:

– Necə? Cəbini? Cəbini öldürdün, a kaftar? – Ziba bu sözləri pıçıldaya-pıçıldaya dizləri üstə taqətsiz halda yerə çökdü və eləcə də pıçıldaya-pıçıldaya: – Bu nə müsibətdi belə mən düşmüşəm, ay Allah? – deyib Fəttaha sarı tüpürdü. – Tfu sənin zatına, a kaftar! Gorbagor olasan səni, a kaftar! Məni də qanıma qəltan eləmək istəyirdin? Kimə lazımam mən indi, ay Allah?!

Mühüm işlər müstəntiqi Zibanın yanından ötüb ağacların arası ilə yavaş-yavaş addımlaya-addımlaya buradan uzaqlaşdı.

Prokuror Dadaşlı Fəttaha baxıb:

– Dur, kişi, dur gedək, – dedi.

Fəttah bayaqdan əlində tutduğu diş protezini yenə ağzına saldı, sonra sırıqlısının cibindən qəlyanını çıxartdı və güclə ayağa qalxıb ayaqlarını sürüyə-sürüyə mühüm işlər müstəntiqinin ardınca addımladı; Fəttah on dəqiqənin içində qocalıb əldən düşmüşdü.

Prokuror Dadaşlı onun ardınca gedirdi. Cabbarovla Həsənzadə də axır ki, bayaqdan bəri dayandıqları yerdən tərpəndilər.

Fəttah Zibanın yanından keçəndə arvad bir göz qırpımında ayağa qalxıb ağızdolusu bir lomba Fəttahın üzünə tüpürdü. Fəttah sırıqlısının qoluyla üzünü silib Zibaya tərəf baxmadı və bir söz də demədi, elə bil ki, daha dünyanın bütün işlərinə biganə idi; sonra cibindən çıxartdığı kibritlə qəlyanını yandırıb tüstülətdi.

Mühüm işlər müstəntiqi Gündüz Kərimbəyli əyilib tapançanı yerdən götürdü və bu zaman Fəttah bir dəm tapançaya nəzər salıb rişxəndlə gülümsədi.

Gözlərini ondan çəkməyən kiçik leytenant Həsənzadə pıçıldadı:

– Iblisdi! Xalis iblisdi!

Prokuror Dadaşlı başını geri çevirib:

– Cavid bilirsən nə deyib? – soruşdu.

Kiçik leytenant cavab vermədi, çünki Cavidin nə dediyindən xəbərsiz idi və bu saat ədəbiyyatla məşğul olmaq halında da deyildi.

Prokuror Dadaşlı dedi:

– Belə deyib Cavid: Hər kəsə xain olan insan nədi? Iblis!

Kiçik leytenant:

– Dəhşətdir! – dedi.

Mühüm işlər müstəntiqi qanrılıb kiçik leytenanta baxdı və:

– Adi cinayət işidir, leytenant! – dedi, sonra gülümsədi. – Əgər cinayətə adi demək mümkündürsə... – Sonra da yerdən bir çubuq götürdü və çubuqla cığırı basmış xəzəli eşələyə-eşələyə çayın kənarına gəlib çıxdı.

Çay köpüklənə-köpüklənə axırdı.

Və topa-topa buludlar da daha günün qabağını almışdı; bir azdan yenə sulu qar başlayacaqdı.

XXI

Yavaş-yavaş gün batırdı və Gündüz Kərimbəyli portfelini götürüb qonaq evinin darvazasından çıxanda Mürşüdlə üzbəüz gəldi.

Mürşüd ayaq saxlayıb qonağa baxdı.

Mühüm işlər müstəntiqi uşağın qarşısında dayandı.

Bir müddət onlar bir-birinə baxdılar.

Gündüz Kərimbəyli:

– Sağ ol, Mürşüd, – dedi.

Mürşüd cavab vermədi.

Onlar yenə bir-birinə baxdılar.

Gündüz Kərimbəyli:

– Kibrit kağızı göndərəcəyəm sənə, – dedi.

Mürşüdün gözləri doldu, dodaqları əsə-əsə:

– Dədəmi buraxdır! – dedi.

Mühüm işlər müstəntiqi gözlərini Mürşüddən çəkmədi; onun baxışları açıq-aşkar belə deyirdi ki, sənin nə təqsirin var, evdəki bacılarının, qardaşının nə təqsiri var ki, bu dünyada atasız böyüyəsiz? Atanıza sizin nə deyim mən!..

Gündüz Kərimbəyli əlini qaldırıb Mürşüdün qıvrım saçlarını qarışdırdı və:

– Böyüyəndə çox şeyi başa düşəcəksən! – dedi. – Məni də başa düşəcəksən.

Sonra asta addımlarla uzaqlaşdı...

... Və daha sonra qatar qar basmış meşənin səssizliyini poza-poza getdi.

1975.

AMAN OVÇU, VURMA MƏNI...

İlyas Əfəndiyevin «Mahnı dağlarda qaldı»
pyesinin motivləri əsasında yazılmışdır.

